TARİH Dünyası

Cilt 2 * Sayı 14
1 Kasım 1950

Coğrafya Dünyası

Nasıl bir mecmua olacak?

Coğrafya Dünyası, nefaset bakımından Avrupa mecmuaları ayarında olacaktır. Coğrafya Dünyası'nın resim ve mevzuları hakkında tam bir fikir edinmek için o resimleri görmek ve yazıları okumak lâzımdır. Okuyucularımıza şu malûmatı veriyoruz:

İlk sayıda Uludağ, Hakkâri, Van, Hoşab Kalesi, Türkiye nehirleri hakkında öyle harikulâde resimler göreceksiniz ki, bunlara hayran kalacaksınız. Biz bu resimlerin şimdiye kadar hiç görülmemiş olduğunu iddia ediyoruz. Bütün bu resimlerin bir kısmı büyük masraflar ihtiyar edilerek hususî surette çektirilmiştir. Bir kısmı Basın, Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nün arşivlerinden alınmıştır.

Bunların dışında Fatih Sultan Mehmedin yaptırdığı bir haritayı ve yazısını, Amiral Bird'in Kutup seyahatini (baştan başa resimli), Kore yarımadasının coğrafyasını, Profesör Hâmit Sadi'nin kaleminden okuyacaksınız (resimli).

Pakistanı adım adım gezmiş olan Dr. Daniyal Bediz, size Pakistan coğrafyasını sunmaktadır.

Bugünün en meraklı mevzularından biri olan Tibet'e Ellat Maillart adında bir seyyah kadınla beraber ve yüzlerce deveden mürekkep kervanla gideceksiniz.

Meşhur Moris de Kobra sizi Nepal'e götürecektir ki, bu harikulâde yazı onun romanlarından daha heyecanlı gelecektir.

Bunlardan başka Suriye ve Anadoludaki Yezidîleri resimleriyle, Alman kadını, Brezilya, arz yuvarlağını tehdit eden tehlike, Karadeniz nasıl bir denizdir?.. gibi her biri ayrı değerde yazılar bulacaksınız.

Bütün bunlardan başka bir sürprizi de mecmuanın intişariyle öğreneceksiniz.

Coğrafya Dünyası, önümüzdeki tatil devresinde Coğrafya Kurumu tarafından tertip edilen (Yarım Dünya Seyahati) ne de bir okuyucusunu iştirak ettirecektir.

Tam tafsîlâtını öğrenmek için 15 Kasım günü çıkacak Coğrafya Dünyası'nı bekleyiniz.

OKUYUCULARIMIZA
Ucuz Kitaplar

Tarih Dünyası, okuyucularına ucuz kitap temin etmek için imkânlar bulmaktadır:

1 — Ankara ve İstanbul Radyolarında okunmakta olan şarkıların güftelerini ihtiva eden (Şarkı ve Güfteler) adlı ve fiyatı 5 lira olan iki cilt eseri okuyucularımıza 250 kuruşa temin etmiş bulunuyoruz. Bu eser, matbaamızdan alınacağı gibi, sipariş edenlere de gönderilir.

2 — Kemal Çığ tarafından yazılmış olan (Hattat Hafız Osman Efendi) adlı, hat tarihini, eski yazının doğuşunu anlatan ve fiyatı 300 kuruş olan eser de 150 kuruşa verilmektedir.

3 — Profesör Doktor Nuri Ömer Ergene tarafından hazırlanmış, 10 lira değerinde ve 500 büyük sahife tutan (Sağlık Ansiklopedisi) de okuyucularımıza 5 lira karşılığında verilmektedir. Bu büyük ve mühim eserden pek az miktarda mevcut bulunduğundan siparişlerin acele yapılması lâzımdır. Taşra okuyucularımız ayrıca taahhütlü sevk ücreti olarak da 100 kuruş göndermelidirler.

KAPAK REMİMİZ : Ahmet I. (Topkapı Sarayı Müzesindeki bir tablo). ARKA KAPAK : İhlamur Kasrı bahçesinde saray kadınları (Karl Girardet'in tablosu).

TARİH Dünyası

15 GÜNDE BİR ÇIKAR

★ Cilt 2 - Sayı 14 ★ 1 Kasım 1950 ★

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden: Niyazi Ahmet Banoğlu ★ İdarehane: İstanbul, Nuruosmaniye cad. No. 57, Şaka Matbaası 3 üncü kat, Telefon: 21649 ★ Abone şartları: Seneliği 12, altı aylığı 6 lira. Nüshası 50 kuruştur ★ Dizildiği ve basıldığı yer: ŞAKA Matbaası, İstanbul

Devlet Başkanı ve Tarih

Yazan:

REŞAD EKREM KOÇU

Tarih Dünyası, Türk neşriyat hayatında en büyük bir boşluğu doldurmuştur. Gün geçtikçe ve sayıları çoğaldıkça aynı zamanda koleksiyon kıymeti artmakta olan mecmuanın birinci cildi âdeta kapışılmıştır. Niyazi Acun arkadaşımız, bu nefis ve kıymetli eserin birinci cildini sayın Devlet Başkanı Celâl Bayara takdim etmiş ve tetkiki sırasında da gördüğünüz resmi tesbit etmiştir. Devlet Başkanı tarafından takdirle karşılanan Tarih Dünyası, okuyucularına vadettiği yolda, her sayısı biraz daha inkişaf etmiş halde neşriyatına aynı muvaffakiyetle devam edecektir.

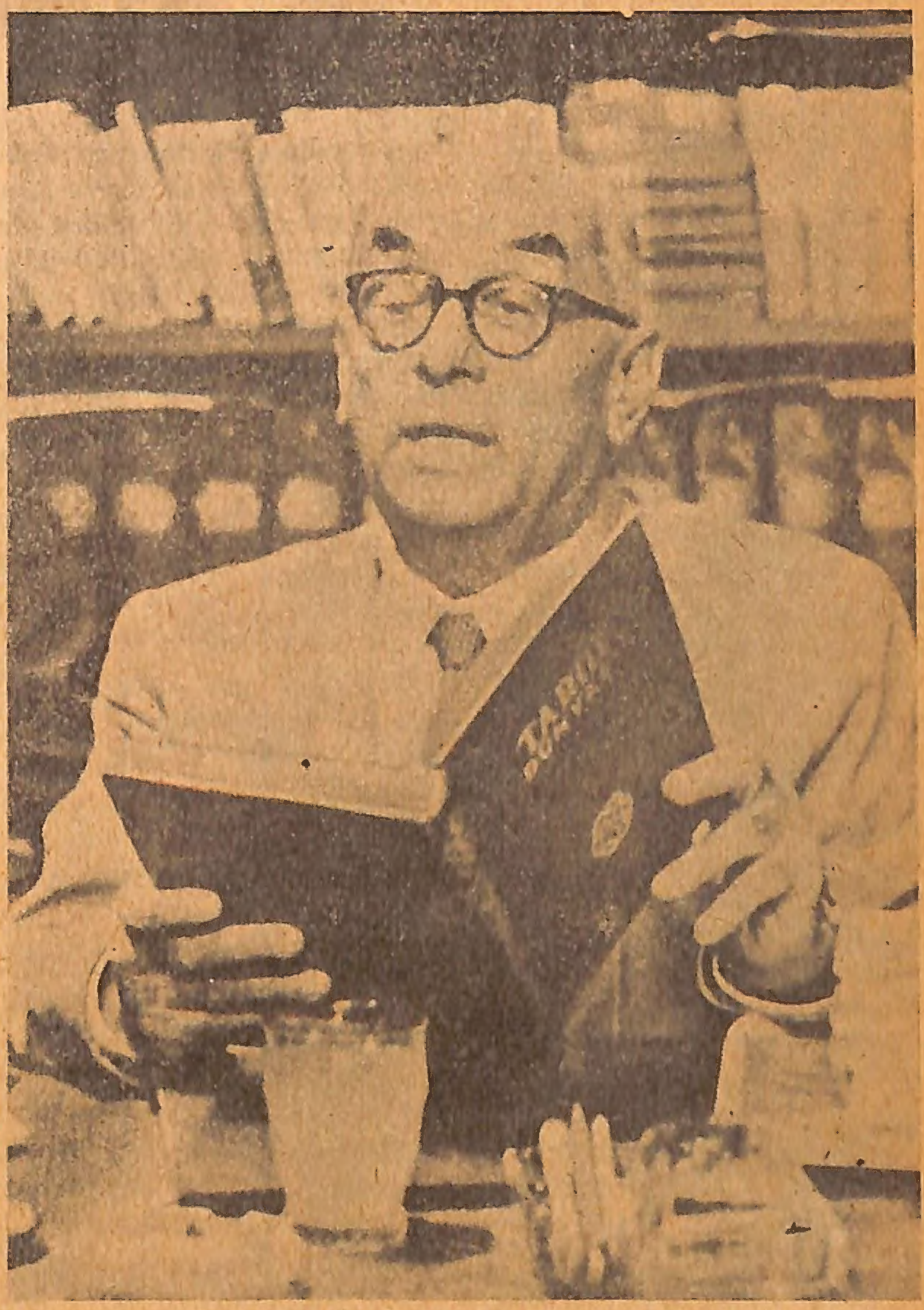

Devlet Başkanı Sayın Celâl Bayar, Tarih Dünyası'nın birinci cildini tetkik ederken...

Hind filozoflarından Beydebâ'nın «Kelile ve Dimne »adındaki eseri görünüşte bir hikâye kitabı, aslında bir hikmet hazinesidir. Hafızama nakşolunmuş fıkralardan biridir: Beydebâ «Yeryüzünde dört şey vardır ki bunların küçüğü yoktur: Ateş, hastalık, borç ve düşman!... diyor.

Evet, işte bu eseri Türkçeye ilk çeviren zât on altıncı asır ulemâsından, seçkin bir muharrir ve kıymetli bir hattat olan İstanbullu Ali Alâeddin Çelebidir, gençliğinde Abdülvâsi Efendi isminde bir Kadı'nın hizmetinde bulunmuş, bundan ötürü akran ve emsali arasında «Vâsi Alisi» lâkabı ile tanınmıştı. Ali Alâeddin Çelebi «Kelile ve Dimne» tercümesine «Hümayunnâme» adını vermişti, bu isimle, bu hizmet hazinesinin, evvelâ ülkelerin ve milletlerin mukadderatını ellerinde tutan kimseler tarafından okunması gerektiğini anlatmak istemişti. Bakınız bu münasebetle büyük müver-

rih Peçevili İbrahim Efendi ne güzel bir fıkra anlatıyor:

«Ali Çelebi Beydebânın Kelile ve Dimnesini «Hümayunname» adı ile tercüme ettiğinde Kanunî Sultan Süleyman ile devrin Sadırazamı Lûtfi Paşaya takdim edilmek üzere iki nüsha olarak yazdırmış ve ikindi divanında paşanın huzuruna çıkıp «Serapa padişahlara lâzım ibret ve nasihatler» olan bu kıymetli eserin tercümesine yirmi yıl emek sarfettiğini söyliyerek nüshaları vermiş; müverrih de hayretle kaydeder, Lûtfi Paşa kendisi müellif ve musannif geçinir ve ilim ve fazilet dâvası güder vüzeradan olduğu halde Ali Çelebiye iltifat etmemiş, nüshaları eline bile almamış: — Yazık... yazık... bu kadar zaman harcamışsın... Bu iki cildin yerine bir meselei şer'iye kaleme alsaydın daha iyi ederdin! diye çıkışmış... Biçare Ali Çelebi divanda mağmum ve hatırı perivşan ne yapacağını şaşırmış... Paşa âlimin gönlünü tamir için içoğlanlarından birine: Şu kitabı al, Kapıağasına götür, Cenabı saltanata iblâğ etsin! demiş, diğer nüshayı da kabul makamında yanında alıkoymuş, Ali Çelebi gittikten sonra da nedimlerinden Sekbar Ali Çavuşa hediye etmiş, ondan da huzurdan çıkar çıkmaz, Defteremini olup o gün divanda bulunan Ramazanzade Mehmed Bey elli altına satın almış. Kanunî Süleymana gelince, sunulan tercümeyi o gece dikkatle gözden geçirmiş, fevkalâde beğenmiş, mütalâasına dalarak geç vakte kadar uyumamıştı, ve ertesi sabah beyaz üzerine bir hattı hümayun ile Ali Çelebiyi Burkûşei inzivada bu kadar fukarayı müderrisin kûşei inzivada b ukadar fukarayı müderrisin var, Bursayı onlardan birine inayet buyurun, merkume bir başka mansıb bulalım! diyecek olmuş ise de Sultan Süleyman ihsanından dönmemiş: — O mollanın faziletini sen bilmezsin, ben bilirim! cevabını vermiş.

Ali Çelebi Bursa kadılığında öldü.

Yakından bildiğim için rahat konuşabilirim: Niyazi Ahmet Banoğlu, «Tarih Dünyası» mecmuasını hakikaten, büyük fedakârlıklarla çıkarmaktadır, ve her nüshası ile, Millî Tarih Kütübhanemize yeni vesikalar tevdi edilmektedir. «Tarih Dünyası» nın birinci cildini Devlet Başkanımız Sayın Celâl Bayar'ın elinde kemali dikkatle tedkik edilirken gösteren bir resim beni pek mütehassis etti, «İnsan bilir insan kadrini» derler, «göz nuru emeğinin kadrini bilenlerdir ki hakiki büyük devlet adamlarıdır» diyeceğim.

Büyük Kanunî Sultan Süleymanın ruhu şâd olsun, Celâl Bayara, Cenabıhak sıhhat, saadet, selâmet ihsan eylesin.

Burada, «Tarih Dünyası» mecmuası yazı ailesi adına kendilerini selâmlamakla bahtiyarım.

Reşad Ekrem KOÇU

Kayzer'in Takdiri

Mekteb-i Harbiye-i Şahaneyi bitiren kalburüstü subaylardan bir grup staj görmek üzere Almanyaya gönderilmişti. Bu grupa dâhil olanlar arasında süvari Yüzbaşısı Faik Efendi de vardı.

Faik Efendi binicilik stajını Hanover'de tamamladı ve arkadaşlariyle birlikte memlekete döneceği gün, Almanya İmparatoru İkinci Vilhelm, Alman ordusunda staj gören Türk subaylarını teftiş etmek istedi.

Subaylarımız bir meydanda sıralandılar. Kayzer, beraberinde yaveri olduğu halde grupu teftişe başladı ve her subayın önünde durup şu suali sordu:

— Almancayı nerede ve nasıl öğrendiniz?

Subayların çoğu kekeliyerek cevap verdi. Nihayet sıra en sonunda Faik Efendiye geldi. Kısa boylu olduğundan sıranın en sonunda yer almıştı. Kayzerin sorusunu, hiç çekingisiz şöyle cevaplandırdı:

— Hanover'de bir Alman metresim vardı, Almancayı ondan öğrendim!

Bu cevap üzerine Kayzer, yaverine emretti:

— Bu yüzbaşının derhal terfiini rica ettiğimi Haşmetmeap İkinci Abdülhamide yazınız...

Sonra öteki subaylara, Faik Efendinin arkadaşlarına döndü:

— İşte Almanca böyle öğrenilir!

Dedi.

O Faik Efendi, sabık Istabli Âmiye Müdürü, Hayri Iparın kayınpederi, merhum Hafız Faik Paşadır. — SİS

KUR'AN-I KERİM
İslâm Dini İle Yaşıt

Yazan:
SALÂHADDİN GÜNGÖR

Eski Türk hat san'atının çeşidli örnekleri ve İslâm dünyasının tarih dehlizleri içinden çıkarılmış binbir yâdigârile tıklım tıklım dolu olan Türk ve İslâm Eserleri Müzesini, sevimli Müdürü dostum, san'atkâr Elif Naci ile bilmem bu, benim kaçıncı gezişim?.

Fakat etrafıma, bu seferki kadar alıcı gözle baktığımı hatırlamıyorum. Edindiğim ilk kanaat şu: Ben görmiyeli Müze bir hayli değişmiş! Eserler, daha belirtili! Vitrinlerdeki eşya, gelişi güzel değil, yeni kronoloji usulile ciddî ve ilmî bir tasnife tâbi tutulmuş.

Müze, bu şekilde tertiplenmeden önce, meselâ, bir Hâfız Osman Kur'anı, bir Yakutu Müsta'samî hattı ile kucak kucağa idi.

Firdevsî ile Yesarî, ayni camekânın içinde, size gülümserlerdi.

Elif Naci'nin titiz dikkati, vitrinleri bu derbederlikten kurtarmış. Türk, Arab, ve Fars eserleri, ayrı ayrı yerlerde.. Bütün eşya, devrine ve menşeine göre tasnif edilmiş..

Bu sayede, bilhassa eski yazı san'atile (cild ve tezhib)in bütün istihale ve tekâmüllerini safha safha, adım adım takip etmek mümkün oluyor.

İşte size büyük hacımda bir Kur'an ki, ne noktası var, ne de harekesi.. Kâğıd ve mürekkebin henüz keşfedilmediği bir devirde ceylân derisi üzerine rastıkla yazılmış. Mütehassıslar, bu (Kelâmı Kadîm)ın en az 12 asırlık bir mâzisi olduğunu ileri sürüyorlar. Fakat Hicretin hemen akabinde yazılmış olduğunu iddia edenler de var Bu takdirde dünyanın belki en eski kur'anlarından biri de budur. Ne iç kapağında, ne son sahifesinde kimin tarafından yazıldığına dair bir işarete rastlanmıyor.

Kahiredeki Hıdiv Kütüphanesinde de ayni devre ait bir Kur'an bulunmakta imiş. Fakat onun sahifeleri hem bu kadar çok değilmiş, hem de galiba hacmi, bundan küçükmüş.

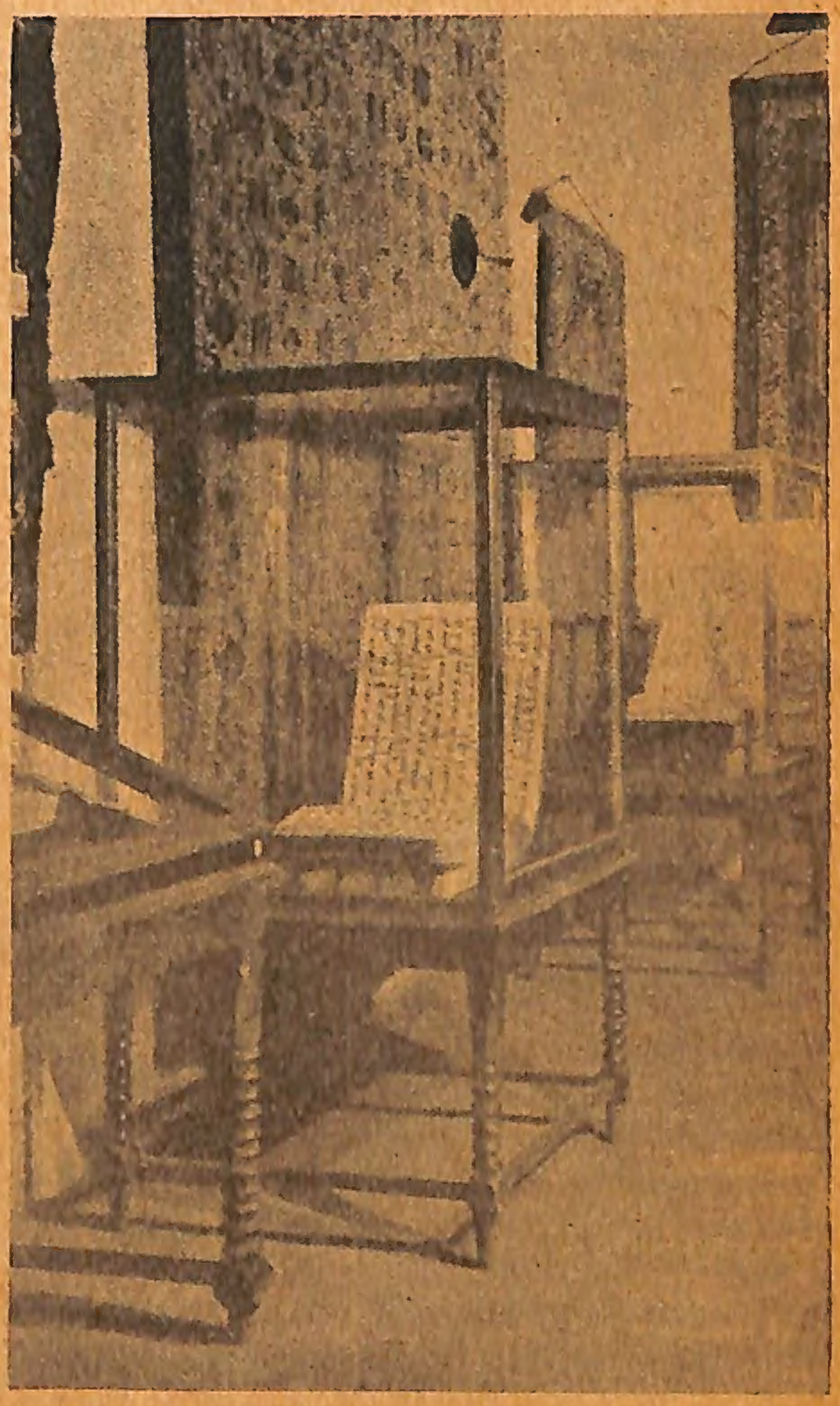

Ceylân derisi üzerine yazılmış 12 asırlık Kur'anı Kerim (Türk ve İslâm Müzesinde)

Aşağı yukarı, İslâm dini ile yaşıt olan bu kıymetli din kitabı, hususî bir vitrinde muhafaza ediliyor. Hazreti Ali ile Osmanın el yazısı oldukları söylenen Kur'an yaprakları üzerinde de biraz duralım: Bu yazılar da öteki gibi harekesiz ve noktasız..

— Acaba, bu el yazıları, gerçekten Ali ile Osmanın mı?.

Kat'î olarak hüküm vermek güç amma aksi sabit oluncaya kadar bu tevatire inanacağız.

Vitrinlerde, şarkın başlıca güzel sanat-

larından biri olan eski hat örnekleri, mübarek bir yüz gibi, ziyaretçilere uzaktan âdeta gülümsüyor. Yakutu Müsta'samî, Abdullah Sağrefî, Yahya Essofî, Ali Essofî (baba ile oğul) ve sonra 16 ncı asrın meşhur hat yıldızı: Karahisarlı Şemseddin.. Şâire ölmez mısraı ilham eden büyük hattat:

«Yâzının Karahisarî'dir ağartan yüzünü»

Ya, şu kendi ölüm tarihini keşfeden Abdullah Kerimî'ye ne dersiniz? Mezar taşına 99 rakamını yazıp bırakır: «Ben öldükten sonra çıraklarımdan biri öteki dokuzu yazıp tarihi tamamlasın!» diye vasiyet eder

Tam 999 yılında âhireti boylayınca yetiştirdiği hattatlardan biri (99) un yanına bir (9) daha ilâve eder. Müzenin Tabhane kısmında muhafaza edilen mezar taşında çırağın kondurduğu (9), ustanın çifte (9)'undan kolaylıkla ayırd edilebiliyor.

Daha böyle ne hattatlar: Pir Mehmed Şükrullah.. Ferhad Paşa, Hâfız Osman, Derviş Ali.. Mustafa Rakım, Mustafa İzzet, Ali Nailî, Sufî Zade Zihni, Ali Şükrü...

Hele şu duvardaki levhaya bakın, mısralar sanki bir çengel olmuş. Gözler derhal takılıyor:

«Feyz alır Dergehi Mevlânade
Eseri kilki Yesarî zâde..»

Ve işte meşhur Çimşir Hâfız, asıl ismi Mehmed Salih imiş. 1236 da kalıbı dinlendiren bu kıymetli hat üstadı, gençliğinde geceli gündüzlü içermiş. Kuşağının bir tarafında divit, öteki tarafında rakı şişesi.. Anlaşılan rakıdan bir yudum, Kur'andan bir satır!

Sonraları içkiye tövbe eden bu zât, tam 366 Kur'an yazmış. Ve son Kur'anını yazmakta iken ömrünün son yaprağını kapamış.

⁂

Türk ve İslâm Eserleri Müzesinin camekân ve duvarlarını süsleyen halılar arasında yüksek tarihî kıymet taşiyan pek çok halı var. Bunların başında 939 Nevyork sergisinde teşhir edilen bir namaz seccadesi geliyor.

Bu seccadenin Amerikada halı müteahassısları tarfaından 100 bin liraya sigorta ettirildiğini söylemek, maddî değeri hakkında bir fikir vermeğe yeter.

15 inci asırda Sivasta hükûmet sürmüş olan Kadı Burhaneddinin Veziri Ali Yâr tarafından Konyadaki Sadreddin Konevî türbesine hediye edilmiş, oradan da müzeye gönderilmiş.

Şöyle böyle beş yüz küsur senelik bir eser... Fakat daha dün dokunmuş gibi.. Üzerinde en ufak bir güve yeniği dahi seçilmiyor.

Müzede daha neler yok. Mısır Memlûklerine ait şamdanlar, kandillikler, Selçuk devrinde yapılmış oyma kapı ve pencere kanadları.. Sedef işlemeli çekmeceler.. 17 nci asır malı kadife ve çatma kumaş parçaları, kaftanlar, başörtüleri, çeşidli minyatürler, tezhibler, ve murakka'lar, kitab kapları, rahleler, Kur'an mahfazaları...

Hepsinden, ayrı ayrı ikişer kelime ile bahsedilecek olsa, cildler doldurmak icabeder.

Yalnız şukadarını söyliyeyim: Türk ve İslâm tarihi, iki kelime ile bütün Şark âlemi, bu Müzede, kırık dökük fakat parça parça bütün hâtıralariyle, nesilleri nesilleıe bağlıyarak yaşamaktadırlar.

Uyanık ziyaretçiler, burada bir acı hakikati daha idrâk ediyorlar: Ömrümüzün kısalığını...

İki bin yıl yaşayan kâğıd parçalarının beş yüz yıllık sedef çekmecelerin daha yüzünün rengi solmamış, iki asırlık levhaların pırıl pırıl yanan kitab rahlelerinin, asırlarca ayaklar altında çiğnenmiş halıların fânîliğimizle istihza etmelerine tahammül, ne kadar güç oluyor!..

Salâhaddin GÜNGÖR

AŞIK VE ŞAİR
PADİŞAHLAR

Tarih Dünyası'nın dördüncü özel sayısını teşkil eden bu kıymetli eser de çıkmıştır. Kıymetli tarihçi Reşad Ekrem Koçu tarafından kaleme alınmış olan eserde âşık padişahların maceralarını bulacaksınız. Bütün Osmanlı padişahlarının aşklarını ve şiirlerini bir arada toplıyan bu özel sayı da, diğer özel sayılarımız nefasetinde basılmıştır. Kâğıt fiyatlarının artmış olması yüzünden mahdut miktarda basılmıştır. Okuyucularımızın vakit geçirmeden birer tane edinmelerini tavsiye ederiz. Fiyatı eskisi gibi 50 kuruştur.

Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi Nasıl İntihar Etti?

Yazan:

İSMAİL BAYKAL

Azaryan Efendi, İstanbuldan aldığı bir emirde: Efendi Hazretlerinin İstanbula teşriflerinin münasip olacağının kendilerine sureti münasebede arzı isteniyor; sebep olarak da bir muharebe vukuunda kendilerinin orada mahsur bir vaziyette kalacakları ve bu suretle de hükûmetin vaziyeti müşkülleşeceği ve hattâ hemen yola çıkılmaz biraz teahhür edilirse belki Karadeniz cihetinde esir edilmek melhuz olduğu da kaydedilmekte idi.

Bir taraftan memnun olan diğer yandan Efendi Hazretleri nezdinde nasıl bir tesir icra edeceğini düşünen Azaryan Efendi bir çok tedbir ve düşüncelerinden sonra bu meseleyi arzedebildi.

Bu sıralarda esasen sükûnete biraz yüz tutmuş olan Veliahd bu teklifi öyle korkulduğu gibi karşılamadı, «Pekâlâ, mademki istiyorlar gideriz; yalnız bize bir oyun edilmesin» demeği de unutmadı. Ve hazırlanmamız emrini verdi. 2 Ekim 1912 Evlahdan Viyanaya ve bir gece kaldıktan sonra aynı Köstence yolile 7 Ekim 912 günü İstanbula geldik ve mutad merasimle karşılandı.

Viyanada doktorların verdiği rejime burada da bir müddet sükûnetle devam edildi.

Veliahd kanser hakkında o kadar bilgi edinmişti ki, hastalığın başlangıcı ve seyri ve tahribatı nelerden ibarettir; bir doktor kadar bunları öğrenmiş bulunuyordu.

Günden güne kilo almakta olduğu halde kanser merakı zail olmamıştı. Dostları ve hekimleri kilo aldığını ve bunun ise sıhhat alâmeti olduğunu söyledikleri zaman: (Bu bir şiştir, kanserde de vakidir) gibi iddialarda bulunuyordu.

Bir gün birdenbire Fotografcı Febüs'ü istedi, resmî üniforması ile Zincirlikuyu köşkünün bahçesinde bir resim çektirtti ki en son resmidir. (Bu resim Tarih Dünyasının 12 numarasında çıkan yazımızda var-

Sultan Reşat

dır.) Bu fotoğrafı hakkında: (İşte görüyorsunuz ya; yüzüm ne kadar şiştir) diyor ve resmin kimseye gösterilmemesini istiyordu.

Kendisinde kanser olmadığını ve saltanat makamına başka kimsenin getirilmiyeceği hakkında yalnız maiyet erkân ve mensupları değil, başta Şeyhülislâm ve Sadrazam olduğu halde bütün vükelâ ve tanıdığı meb'uslar ve memleket ileri gelenleri kendisini iknaa çalışıyorlardı. Bunlar arasında bilhassa Sahib Molla Zade Adliye Nazırı İbrahim Bey merhum yakınlık göstererek hemen her gün denilecek kadar sık sık gelip Veliahdi teselli etmeğe olanca kuvvetile çalışırdı.

913 Balkan muharebesi başlamış ve kısa bir zamanda askerimiz bozulmuş, Çatal-

Veliahdin elinden ikinci defa usturayı alan yaver Hasan Beyle (solda), yaver Yüzbaşı Yümni Bey (şimdi emekli Albay)

caya doğru ric'at edildiği haberi üzerine alınan tedbirler arasında bir hey'eti nasıhanın Çatalcaya yollanması kararlaştırılmış ve Veliahdin riyaseti altında merhum Manastırlı İsmail Hakkı Efendi, Müşir Fuat Paşa vesaireden mürekkep bir hey'et yola çıkmıştı.

Kendisini iknaa çalışanlar için büyük bir kuvvet teşkil eden bu gidiş hakkında: (İşte Efendi Hazretleri, görüyorsunuz ya; milletin en dar zamanında sizden ümid bekliyorlar, bırakınız şu merakı da memleketi kurtaracak tedbirler düşünelim) gibi söylenen sözlere de: (Bunların hepsi birer dolaptan ibarettir) cevabını vermekle beraber gayet normal bir halde Çatalcaya gidildi.

Tanrı bir daha Türk milletine böyle bir hal göstermesin, o ne fecaat, o ne perişanlık, un çuvallarının üzerinde açlıktan baygın yatan askerlerimiz ciğerlerimizi parçalıyordu.

Bu vaziyet karşısında Veliahdin trenden inmesine bile lüzum kalmamıştı.

Harbiye Nazırı olduğu halde Kumandan olarak Çatalcada bulunan Veliahdın mekteb arkadaşı Nazım Paşa merhum hızla vagonun salonuna geldi ve aynen şunları söyledi:

— Efendi Hazretleri niçin geldiniz, buraya, ne var, ne oluyor? İşte bu sırada veliad'ın da yükse ksesle:

— Nedir bu hal Paşa, nedir bu rezalet dediğini işitmiştim.

Veliahdın bu sözleri Nazım Paşa üzerinde tesir yaptığı seziliyordu. Nazım Paşa ilâve etti:

— Hemen avdet buyurunuz Efendi Hazretleri, burada asker öyle nasihat dinliyecek bir vaziyette değildir, dedikten sonra vagondan bile inmeden geri dönüp İstanbula geldik.

Veliahdla Zincirli kuyudayız. O zaman köşkte telefon olmadığı için Saraydan bir suvari geldi. Ve derhal Veliahd Hazretlerinin Dolmabahçe Saraynaı teşrifleri lüzumu bildiriliyordu. Bu haberde, Nazım Paşanın Babı Âlide bir vak'a esnasında öldüğü kaydı vardı. Hemen hareket ettik, Dolmabahçe Sarayına geldiğimizde, bizden önce Saraya gelmiş, bir müddet Padişahla görüşüp huzurdan çıkmış olan biraderi Şehzade Abdül Mecid Efendi (son Halife) pürhiddet, başı açık ve fesi elinde olduğu halde zülveçheyn salonundan şehzadegân odasına geçtiği görülüyordu.

Doğruca Dolmabahçe Sarayındaki Veliahd odasına geldik. Hemen Başmabeyinci belerek Veliahdı Huzur'u hümayuna götürdü. Ve Padişahla görüşerek odasına döndü.

Mektep arkadaşının öldürülmesinden dolayı fevkalâde hiddetleneceğini sandığımız Veliahd gayet sakindi. Saraydan ayrılmak üzere yanına girdiğimde, bu hadise hakkında fikrimi açıklamamı ister bir vaziyette ve kendisine mahsus bir gülümseme ile yüzüme baktı. Bir fikir beyan etmedim, yalnız hafif tebessümle önüme baktım.

Velihad:

— Ne tuhaf şey, Zatışahane de bu vak'ayı bana soruyor. Şu Enverin yaptıklarını görüyor musun, koca adamı devirivermiş.

Denize bakan pencereye doğru bir iki adım yürüdü ve ilâve etti:

— Tavşana kaç, tazıya tut deyince böyle olur, yoksa ne olduysa bana oldu demekle kendi hastalığına işaret etmek istiyordu.

Saraya döndük. Bu hadiseden sonra bir müddet sükûnetle geçti. Fakat sonra kanser bahsi yine tazelendi.

Zinzirlikuyu köşküne nakil.

Yaz mevsimi yaklaştığı için göç hazırlığı yapılmakta idi. 28 nisan 913, Çamlıcaya ge-

çıldı. Fakat bu defa gündüz yapılan mutad gezintiler şeklini değiştirmeğe başlamıştı. Her gün Dolmabahçedeki dairesine geliyor, hazır bulundurulan otomobiline ibnerken, «ben Tarabyaya gidiyorum, siz de oraya geliniz» emrini veriyordu.

Birkaç gün devam eden bu tarz seyrini değiştirmiş, bir gün yine: «Ben Büyükdereye gidiyorum, siz de oraya geliniz, yemeği Tokatlıyanda yiyeceğim, siz de orada yersiniz» demişti. Otele gidip saat bir buçuğa kadar beklediğimiz halde gelmeyişi bizi düşündürmeğe başlamıştı. Saat 14 e çeyrek kala geldi. Ve yemeğe oturmadan beni çağırdı. Aramızda şu konuşma cereyan etti.

— İsmail bana bak, ben bu akşam Çamlıcaya gitmiyeceğim. Doğruca Zincirlikuyu köşküne gideceğim.

— Aman Efendimiz nasıl olur, yatağınız, hiçbir hazırlığımız yoktur. Sonra rahatsız olursunuz.

— Canım İsmail zaten ben rahat mıyım ki bana bu beylik lâkırdıları söyliyorsun. Gitmiyeceğim işte, bukadar.

Emirlerinin yerine getirilmesi için ısrar etmedim, edemezdim. yalnız «Emir Efendimizindir, fakat doğru bir şey olmaz» dedim.

Yemekten sonra salona geçti, her ne düşündü ise beni çağırdı, huzuruna girdiğimde:

— Bana bak İsmail, ben Zincirlikuyudan vazgeçtim, yine Çamlıcaya gidelim, hakikaten doğru bir şey olmıyacak, dedi.

Pek tabiî olarak:

— Emir Efendimizindir, dedim.

Çamlıcaya gittiğimizde nöbetçi haremağası Bilâl Ağaya, gündüz geçen hadiseyi anlatarak, ihtiyaten seyahat yatak takımının gizlice Zincirlikuyu köşküne gönderilmesi doğru olacağının Hanımfendilere arzını istedim. Ve aynı zamanda da keyfiyetten daire Müdüriyetini ve seryaver Hasan Bey merhumu haberdar ettim.

15 Mayıs 913 mutad üzere Çamlıcadan Dolmabahçedeki daireye gelindi. Ve yine otomobile binip ayrılacağ ısırada «siz Tokatlıyanda beni bekleyiniz» emrini verdi.

Tokatlıyandayız. Tam on ikide yemeğe oturdular. Yemekten kalkar kalkmaz:

— İsmail ben Zincirlikuyupya gidiyorum, siz de Bayramla oraya geliniz. (Şimdi emekli dir) emrini vererek hareket ettik. Bizler Zincirlikuyuya geldiğimizde, Veliahd henüz gelmemişti. Ben derhal yatak takımının gelip gelmediğini öğrendim. Ve göremiyeceği bir yerde saklanmasını tenbih ettim.

Veliahdin yanında saklı bulunan usturayı ilk defa ve zorla alan Daire Müdürü Sahip Molla zade Osman Bey

Veliahd geç vakit gelerek odasına çekildi ve beni çağırarak:

Yok, hiç te itiraz kabul etmem. Ben esasen Beşire söyledim. O da ufak, bir şeyler gönderecekti. Bilmem geldi mi.» dediğinde haberim yokmuş gibi davranarak huzurundan çıktım. Beraberinde bulunan nöbetçi yaveri Yümnü Beyin (şimdi emekli yarbay) yanına giderek: «Ne yapacağız, bu akşam kat'iyyen burada kalacağı emrini veriyorlar» dedim. Yümnü Bey: «Evet dedi, otomobilde de bir haylı mücadele ettik, fakat muvaffak olamadım, bizim için başka çare yoktur».

Esasen Zincirlikuyu, sayfiye olarak yapılmış köşkler halinde olduğu için Veliahd makamı teşkilâtına da elverişli değildi. Çaresiz bazı ıslahatla oturulacak bir hale konuldu.

Kanser, ve bu münasebetle de iskat edileceği mütaleaları olanca kuvvetile devam ediyor. Yalnız burada hepimizin nazarı dikkatinden kaçmıyan bir nokta da bu kadar buhran ve ıztırabları arasında gerek Hükûmet ricali

ve gerek yabancı sefirlerle gayet normal olarak görüşmesi, şüphe uyandıracak hiç bir harekette bulunmaması idi. Hattâ huzurundan çıkan bazı Devlet adamlarının «çok isabetli görüşleri var, iyi düşünüyorlar» dediklerini işitiyorduk.

Bir aralık Avrupaya seyahat edeceği fikrini ortaya koymuştu, bir gün huzurunda idim. O günde yanına davet ettiği Lütfi Simavi Beyle görüşmüştü.

— İsmail şu Lütfi Simavî Bey çok rabıtalı ve dürüst bir Âdemdir, beraberimde Avrupaya götürmek istiyorum acaba kabul eder mi dersin?

Merhum Lütfi Simavî Beyin hakikaten çok dürüst ve ağırbaşlı bir zat olduğunu yakinen bildiğim için böyle bir teklifi kabul edip etmiyeceğinde müteredddid idim. Yalnız kendilerine cevap olarak: «Efendimiz Lütfi Simavî Bey çok sevilen muhterem bir zattır. Şayed bizler gibi Efendimize verdiği teminatı hiçe sayarsanız buna kat'iyyen tahammül edemiyeceğini zannediyorum.» dedim.

Veliahd, vehimleri arasında, intihar edeceğim sözlerini sık sık tekrarlamıya başlamıştı. Bu arada berberbaşı, kutusundan iki ustura'nın eksik olduğunu söylemişti.

— Ne yaptın Yorgi Efendi, diye soruldu-ğunda:

— Efendimiz aldı, ben de bir şey söyliyemedim, demişti. Çünkü Veliahd tıraş olurken âdet edindiği üzere on iki usturanın bulunduğu mahfaza bir masa üzerine konulur. Berberbaşı bunun içinden bir tanesini alarak tıraş ederdi. İşte bu tarzdan faydalanan Veliahd «baakyım usturalar nasıl» diyerek alıvermiş, berberbaşı da itirazda bulunamamış, zira Sarayda geçen hadiselerden haberdar değildi. Bunu duyunca, bir sırasını getirerek «Efendimizde ustura varmış, berberbaşı kulunuz istiyor,» dediğimde, birden hiddetlendi ve «sen bu işlere karışma, bende ustura filân yoktur» dedi. Fazla ısrar etmedim, çünkü fayda yerine zarar verirdi. Keyfiyeti daire Müdürü Osman Beye açtım:

— Sen merak etme ben onu alırım, dedi ve hemen yanına girerek:

— Efendimizde bir ustura varmış, lutfediniz, demesile mücadele başladı. Usturayı alamıyacağını anlıyan Osman Bey, son bir çareye baş vurarak:

— Efendimiz şayet usturayı vermez iseniz şimdi istifa eder, dairenizden ayrılırım, demesi üzerine hemen usturayı cebinden çıkarıp verdi.

Bu sırada Osman Beyin arkasında bulunuyordum. Bana dönerek:

— Bu hain mi haber verdi! demişti.

Şimdi sıra ikinci usturaya gelmişti ki onu da aynı tarzda seryaver Hasan Bey istifa ederim diyerek elinden almıştı.

Bir aralık yanına girdiğimde:

— Marifetlerini beğeniyor musun, benim felâketim ânında yalnız nefsimi kurtaracak şeyleri elimden almağa çalışıyorsunuz. Anlıyorum, sizler benim hakikî düşmanımsınız, dedi. Yavaşça:

— Efendimizin birçok dostları arasında elbet bizim gibi bir iki düşmanı bulunur», dedim.

Bir gün kilerci başısı Galib Bey:

— İsmail Bey, sofrada bulunan yemek bıçaklarından bir tanesi eksiktir. Acaba Efendimiz almış olmasın, dedi. Ve o gün mutad gezintiye çıktığında, Galib Beyle birlikte, oturduğu odada mücevherlerinin saklı bulunduğu dolaba bir anahtar uydurarak, pıçağı elimizle koymuş gibi bulduk ve aldık. Gezmeden dönüşünde, bir kaç dakika kimseyi kabul etmeden dolabı kontrol ederdi. O gün de aynı kontroldan sonra beni çağırdı, çok dikkatli idi ve:

— İsmail bana bak bu dairede bir hırsız var, dedi.

Esasen daima masasının üzerinde bulunan altın tabakası kayıptı. Sonradan yaver Nail Beyden, Veliahdın yanında gördüğünü öğrenince ferahlamıştık.

Ben:

— Evet Efendimiz cidden bu dairede bir hırsız vardır. Çünkü Efendimizin altın tabakası da kayıptır. Bir türlü bulamıyor ve çok üzülüyoruz, dediğimde hemen cebinden tabakayı çıkararak:

— Canım ben onu yanıma almıştım, al işte» diyerek masanın üstüne bırakmıştı. Ben de:

— Şu halde bizim bıçak ta bulundu Efendimiz, dedim. Veliahd:

— Bana bak İsmail, benim mücevherlerimin bulunduğu dolabı karıştırmağa hiç hakkınız yoktur. Ve bu hareketinizi doğru bulmam» demekle bir nevi tehdid ediyordu. Her ne kadar konuşma tarzında bir kasd olmamakla beraber bir cevap vermek iktiza ediyordu.

— Efendimiz, dedim. Kulunuz Enderunu hümayunda ecdad-ı izamınızın bıraktığı haneler dolusu mücevherler içinde yetiştim, Şimdi maiyeti alinizde hizmet ediyorum. Merak buyurmayınız ufak bir şeyiniz zayi olmaz.

(Devam edecek)

OĞLUNUN KALEMİLE)

Mahmut Celâleddin Paşa

Yazan:

AZİZ ESENBEL, ÇORLULUZADE

Çorlulu Zâde Mahmud Celâleddin Paşa; İstanbulda Vefada 1840 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası; İstanbul Defterdarı Mehmed Aziz Efendi İstanbulun eski bir ailesine mensup olup Kazasker Ziya Beyin mahdumudur. Valdesi Fatma Zehra Hanım Sadrazam Damad Çorlulu Ali Paşanın hafidi Bahriye Nazırı Atıf Beyin kerimesidir. Mahmud Celâleddin Paşa; babasının ve valdesinin tek erkek evlâdı olduğundan son derece itina ile büyütülmüştür. Şahsan gayet güzel ve zeki bir çocuk imiş. 6 yaşında ilk mektebe devam etmeğe başlamış ve sınıfının en zeki ve en çalışkan talebesi olmuş. Terbiyesi; usluluğu ve zekâsı herkesin nazarı dikkatini celbedermiş. Yaşı ilerledikçe zarif, hassas, şâir ve musikiye gayet meraklı bir genç olmuş. Mekteblerde okurken ayrıca da zamanın en meşhur muallimlerinden ders almış ve Fransızca öğrenmiştir. Bu suretle gayet ciddî bir tahsil ve terbiye görmüş olan Mahmud Celâleddin Bey, 17 yaşında Bâbıâliye stajyer olarak tayin edilmiş; kısa bir müddet içinde âmirlerinin takdirlerine mazhar olarak devlet kadrosuna alınmıştır. Yazısı gayet güzel olduğundan Bâbıâlinin en mühim yazıları kendisine havale edilirmiş. Güzel Mahmud Bey ismile çağırılarak Bâbıâlinin çok sevilen bir memuru olmuş. Bir gün vazife icabı Sadrazam Âli Paşaya evrak imzalatmaya çıkmış, Âli Paşanın nazarı dikkatini celbederek kim olduğunu sormuş. Kısa bir zaman sonra sadaret kalemine tayin olunmuş. Bu sayede Sadrazam Âli Paşa ile daha sık temas fırsatını bulmuş. Âli Paşa Girid isyanı üzerine Giride giderken Mahmud Celâleddin Beyi mühürdar olarak beraber götürmüş ve orada bütün resmî muamelâtı idare etmiş. İstanbula avdetlerinde Sadaret Mektubcusu tayin edilmiş. daha sonra da iki defa Amedi Divanı Hümayuna memur edilerek, devletin bütün resmî muamelâtını muvaffakiyetle idare etmiştir. Sırasile Sadrazam Keçeci Zâde

Mahmut Celâleddin Paşanın büyük oğlu Paris Sefiri Salih Münir Paşanın ilk haremi Sultan Abdülâzizin sütkızı Avantyar Hanım. (Avantyar Hanımın güzelliği dillere destanmış... İmparatoriçe Öjeni İstanbula geldiği vakit onu görmüş, karşısına alarak: «Aman bu güzel kızı doya doya seyredeyim» diye hayranlığını ifade etmiş...)

Fuad, Mütercim Rüştü, Mahmud Nedim ve Midhat Paşaların takdir ve emniyetlerine mazhar olmuş ve Sultan Abdülâziz ve ikinci Abdülhamid devirlerinde en mühim siyasî hâdiselere karışarak faal bir rol oynamıştır. İkinci Abdülhamidin cülûsunu mü-

Mahmut Celâleddin Paşanın haremi
Leylâ Hanım

teakip Bâbıâliden rütbei vezaretle ayrılarak Şûrayi Devlet Tanzimat Dairesi Riyasetine tayin edilmiş, ayrıca da Bâbıâlide açılan mektepte devlet memurlarına hukuku idare okutmuştur. Bu tarihte yaşı henüz 30 dur. Bundan sonra sırasile Dahiliye, Maliye, Ticaret ve Nafia Nezaretlerini, Bursa ve Girid Valiliklerini ifa etmiştir. Giridde Vali bulunduğu sırada zaman zaman vukua gelen isyanlardan dolayı Venizelosun ihtilâl komitesine mensup kimseleri astırması üzerine kendisini öldürmek üzere bir suikasd hazırlanmış.. Bir gece vilâyet konağındaki yazıhanesinde meşgul bulunduğu bir sırada konağın bahçesine girmeğe muvaffak olan eşkiya tarafından atılan kurşunlarla başından yaralanmış, masanın üzerindeki bir kalemin düşmesi ve kendisinin eğilip alması sayesinde aldığı yara hafif olmuştur. İstanbuldan gönderilen hususi vapurla Giridden ayrılmış ve bir daha avdet etmemek üzere İstanbula gelmiştir.

1897 Yunan Harbinden biraz evvel yeni kurulan Halil Rifat Paşa kabinesinde Nafia Nazırı olmuş ve vefatına kadar bu makamda kalmıştır.

Mahmud Celâleddin Paşanın ahlâkı, aile ve hususî hayatı:

Mahmud Celâleddin Paşa gayet nazik, zarif, ince ruhlu, bir insanmış. Pek nadir hiddet edermiş.. 19 yaşında iken baba olmuş, ilk evlâdı Paris Sefiri merhum Salih Münir Paşadır. Ben de küçük oğluyum. Valdem Leylâ Hanımla izdivacından 7 çocuğu olmuş: 6 erkek bir kız. Bunlardan iki erkek pek küçük yaşta vefat etmiştir. Mahmud Celâleddin Paşa daima bir kız çocuğu arzu edermiş ve bu arzu ile ardı ardına çocukları olmuş, nihayet kızı Ayşe Vildan hanım doğunca memnuniyetini yazdığı şu: (Şükür hamd olsun Huda ihsan etti bana bir duhter.) beytile izhar etmiştir.

Pederim Mahmud Celâleddin Paşa ikinci defa valdem Leylâ hanımla evlenmiştir. Leylâ Hanım aslen Kırım Müslümanlarından olup Kırımda dünyaya gelmiştir. Kırımdan hicret eden aile, Kafkas-

Büyük musiki üstadı ve devlet adamı
Mahmut Celâleddin Paşa

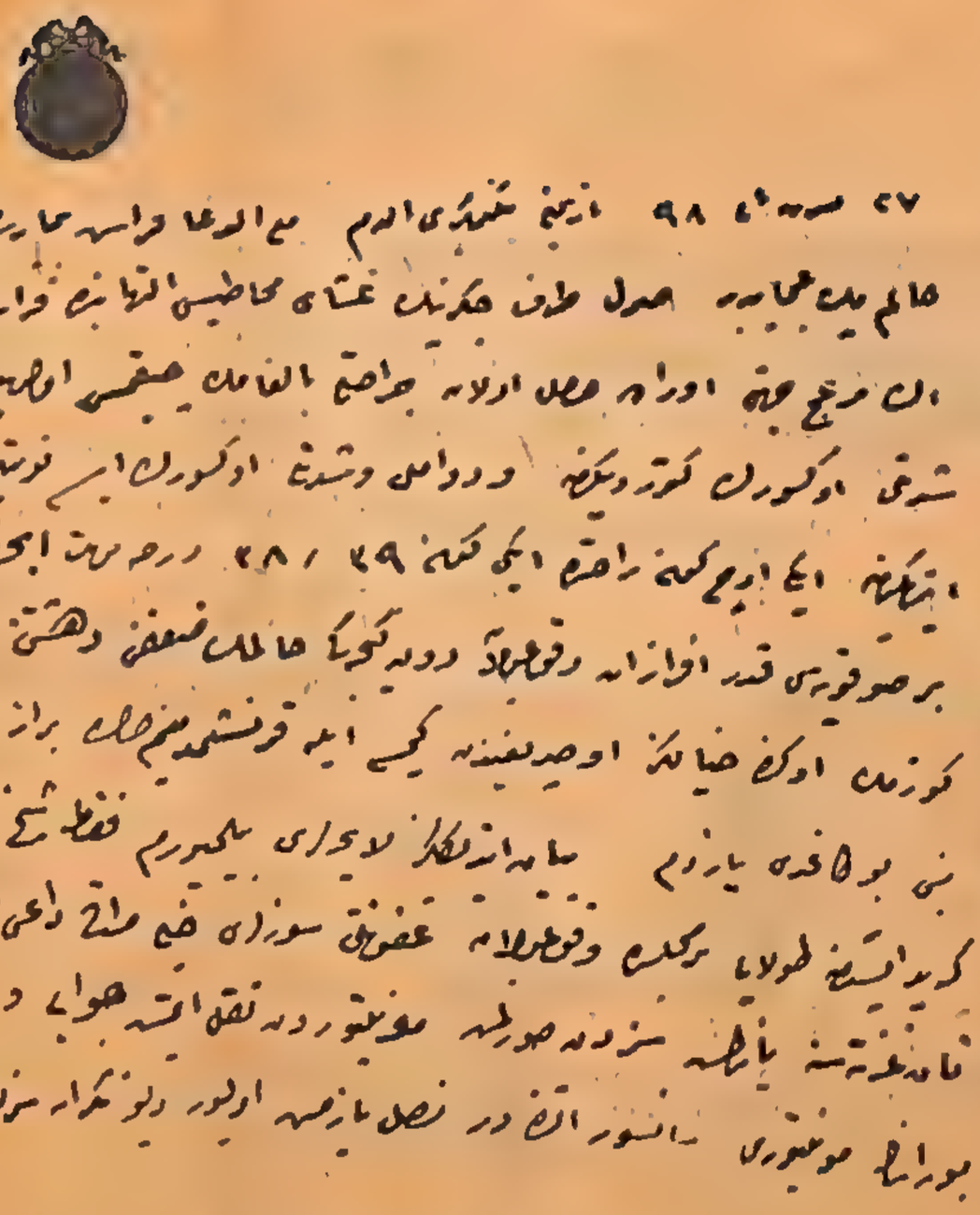

Mahmut Celâleddin Paşanın el yazısı

yaya yerleşmiştir. Leylâ Hanımın pederi 1-miyeden olup Kafkasyada vefat etmiştir. Bunun üzerine valdem küçük yaşta valdesi ve kardeşleri ile İstanbula gelmişlerdir. Leylâ Hanım, kendilerinden evvel İstanbula gelerek Şerif Hüseyin Paşanın yakınlarından ve şeriflerden birile evli bulunan ablasının yanına gelmiş, bu sırada Leylâ hanım gayet güzel bir kız olduğundan Tunus Beyi büyük oğlu için ablasından istemiş ve alıp Tunusa sonra da tahsil ettirmek için Parise göndermişlerdir. Leylâ Hanımı Pariste bir kız kolejine vermişler, fakat bir sene sonra Tunus Beyinin vefatı üzerine İstanbula ablasının nezdine avdete mecbur kalmıştır. İki sene sonra da, o tarihte Şûrayi Devlet Tanzimat Dairesi Reisi bulunan pederim Mahmud Celâleddin Paşa ile evlenmiştir. *Leylâ Hanım 1922* tarihinde 63 yaşında olduğu halde vefat etmiştir.

Pederim, kapısı açık, fakiri çok, evine düşkün, güzel eşya ve antika meraklısı imiş. Gayet mühim ve fevkalâde eserlerle dolu kütübhanesi meşhurdur. Ne yazık ki vefatında yaşımızın küçük olması dolayısiyle konağın eşyası ve kitablar müzayede ile satılmıştır. Gayet az yemek yemekle beraber sofrasına fazlasile ehemmiyet verirmiş.

Mahmud Celâleddin Paşanın şahsiyeti:

Mahmud Celâleddin Paşanın dinî taassubu yokmuş.. Dindar olmakla beraber yaşamasını seven ve çok iyi bilen bir insanmış. Büyük bir bestekâr olup eski musikimizin en mühim simalarından birisidir. Bir çok şarkılar bestelemiştir. Eserlerinin güfte ve bestesi kendisinindir. Yalnız Nedimin bir şiirini bestelemiştir. Zamanının musiki üstadlarını ve güzel seslerini konağına sık sık dâvet ederek mühim eski eserler çalınırmış.

Garp musikisinden de zevk alırmış. Pederimin vefatında çok küçük yaşta bulunduğumdan kendisini fazla hatırlamamaktayım. Fakat bütün hayatını valdem ve büyük biraderlerimden öğrenmiş bulunuyorum.

Pederimin çocukluk hayatı Vefada büyük babamın konağında geçmiştir. Evlendikten sonra Aksarayda gayet güzel bir konak satın almış, vefatından iki sene evvel Sultan Abdülhamidin ısrarı üzerine satarak Nişantaşındaki konağı yaptırmış, Bu güzel konak da sonra yanmıştır. Yazları Çubukludaki yalısında ve bazan da Büyükadadaki köşkünde ikamet edermiş. Konakta saz ve eğlence hiç eksik olmazmış. Pederim hür fikirli, şâir, edîb, musikişinas bir adamdı

Vefatı:

Pederim Mahmud Celâleddin Paşa 1893 senesinde Plörezi'ye tutularak ağır suretle hastalandı. Bir seneye yakın yatakta yattı. Yapılan bütün tedaviye ve son ümid olarak Operatör Cemil Paşa tarafından

(Arkası 602 nci sahifede)

Mahmut Celâleddin Paşanın gençlik resmi

Türkiyede Dikilen İlk Heykel

Türkiyede yapılan ilk heykel: Sultan Osman

Yazan: OSMAN ERGİN

Türkiyede resim ve heykel yasağının kısa bir tarihçesini ihtiva eden bu yazı, ilk dikilen heykel hakkında çok dikkate şayan malûmat vermektedir. Kıymetli bilgin Osman Erginin bu yazısı, Türkiyede heykel mevzuunu yazacaklar için en kıymetli bir vesika olacak mahiyettedir.

Bizde asırlarca süren resim ve heykel yasağı, ne zaman, nasıl kaldırılmış ve Türkiyede ilk defa nerede ve kimin için heykel dikilmiştir? sualinin halli hem güzel sanat tarihimizi, hem de şehirciliğimizi ilgilendiren bir mevzudur.

Şehrlerin güzelleşmesinde, kültürün kuvvetlenmesinde ve geçmişteki vakaların hatırlanmasında heykelin temin ettiği faydaları burada izaha girişecek değilim. Şu var ki, heykel dikilmesi din bakımından yasak sayıldığı devirlerde bizde heykeli ve resmi hatırlatacak bir takım sönük vasıtalar da yok değildi. Bunlar mezar taşlariyle tür-

belerdir. Mezar taşlarına ölenin adiyle hizmetleri yazılır ve taşın tepesine, hayattaki kıyafetini hatırlatacak kavuğu, yine taştan yapılarak, konulurdu; türbelerde ise, çok kere, ölenin sağken taşıdığı kavuğu, elbisesi, silâhları ve başka yadigârları, olduğu gibi muhafaza edilirdi. Bütün bunlar şarkta da heykel ihtiyacının gözle görülür ve elle tutulur örneklerinden başka bir şey midir?

Halkın yüzünü türbelerden heykellere çevirten ve 1350 küsur senelik gelenek ve göreneği kökünden yıkan Atatürktür.

Atatürk 1923 te garp vilâyetlerimizde bir tetkik seyahatine çıktığı zaman Bursadan geçerken ora halkıyle yaptığı bir konuşma sırasında, halktan birisi, bakımsız kalmış olan türbeleri kastederek, bu âbidelerin muhafazalarını ve mamur bir halde bulundurulmasını rica etmiş, Atatürk de bu isteğe karşı kanaatini söyliyerek ve ileride yapacağı inkılâplara işaret ederek, asırlardan beri sürüp gelen heykel yasağına ilk darbeyi vurmuştur.

Atatürk demiştir ki:

«— *Âbidelerden bahseden arkadaşınızın maksadı heykel olsa gerektir. Dünyada mütemeddin, müterakki ve mütekâmil olmak istiyen herhangi bir millet, behemehal heykel yapacak ve heykeltıraş yetiştirecektir. Âbidelerin şuraya buraya tarihî hâtıra olarak dikilmesinin dine mugayir olduğunu iddia edenler, şer'î hükümleri lâyıkiyle tetebbü ve tetkik etmemiş olanlardır. Cenab-ı Peygamberin İslâm dinini tesisinden bu âna kadar 1300 bu kadar sene geçmiştir. Hazret-i Peygamberin, Allahın emirlerini tebliği esnasında muhataplarının kalb ve vicdanında putlar vardı. Bu insanları hak yoluna davet için evvelâ o taş parçalarını atmak ve putları ceplerinden ve kalblerinden çıkartmak mecburiyetinde idi. İslâmî hakikatler tamamiyle anlaşıldıktan ve hâsıl olan vicdanî kanaat kuvvetli hâdiselerle de teeyyüt ettikten sonra bir kısım münevver insanların böyle taş parçalarına taabbüdünü farz ve zannetmek İslâm âlemini tahkir etmek demektir. Münevver olan milletimiz, terakkinin esbabından biri olan heykeltıraşlığı âzamî derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlâtlarımızın hâtıralarını güzel heykellerle dünyaya ilân edecektir.*

Bu işe çoktan başlanmıştır. Meselâ Sivastan Erzuruma giderken yol üzerinde güzel bir heykele tesadüf edersiniz. Sonra Mısırlılar İslâm değil midir? İslâmlık yalnız Türkiye ve Anadolu halkına mı münhasırdır? Seyahat edenler pekâlâ bilirler ki Mısırda birçok büyüklerin heykelleri vardır. Milletimiz din ve dil gibi kuvvetli iki faziletle maliktir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet milletimizin kalb ve vicdanından çekip atamamıştır. Yalnız insanlar mütekâmil olmak için bazı şeylere muhtaçtırlar. Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki fennin icap ettirdiği şeyleri yapmaz, itiraf etmeliyiz ki, o miletin terakki yolunda yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, hakikî vasıflariyle mütemeddin ve müterakki olmağa lâyıktır ve olacaktır.»

Atatürkün heykel hakkındaki beyanatı burada bitiyor. İşaret buyurdukları gibi, resim ve heykel yasağını dine atfetmek doğru değildir. Tanrı birliği üzerine bir din kuran Peygamberimizin, Allah diye tapılan taş parçalarını kırıp attıracağı ve o sırada yeniden yapılmasına da müsaade etmiyeceği tabiîdir. Fakat din yerleştikten ve insanlar uyandıktan sonra bu yasağın devam ettirilmesinin de mânası kalmaz (1). Bu iş sonradan bu dar sahaya sokulmuş ve bu zihniyet cahil halk tabakası arasında yaşamıştır. Aydın ve yüksek tabaka ise bu yasağın tamamiyle dışında kalmak istemiştir.

İslâm âleminde Endülüstekileri, garpta bulunmaları dolayısiyle, şöyle bir tarafa bıraksak bile şarktaki Abbasîlerden Osmanoğullarına gelinciye kadar, başta hükümdarlar olduğu halde, birçok kimseler resimlerini ve heykellerini yaptırmışlar ve paralarına resimlerini koydurmuşlardır.

İslâm Medeniyeti Tarihi adında ölmez bir eser yazmış olan Corci Zeydan, bu devirleri tasvir ederken şu sözleri söylüyor:

«*İslâm medeniyeti devrinde ressamlık büyük bir yer tutamadı. Çünkü İslâmiyette bunun men'i hakkında bir takım hükümler konulmuştu. Bununla beraber gerek Emevîler, gerek Abbasîler devrinde Rum ve İran*

---

(1) Resim ve heykel mevzuunu din bakımından tahlil ederek kanaatimi Türkiye Maarif Tarihinde Sanayi-i Nefise Mektebinin tarihini yazarken arzetmiştim. Lûtfen bakınız: Türkiye Maarif Tarihi, üçüncü cilt, s. 919-923.

tasvirlerini takliden bir takım resimler yapılıyordu. Orta Asyadaki Mogol sanat eserlerinden Selçukîler eliyle intikal eden resimler dahi İslâm ressamları için model teşkil etmekte idi. Moğollarla birlikte bir takım güzel sanat sahipleri de İslâm ülkesine gelmişlerdi. İranlılar bunların ilim ve marifetlerinden istifade ederek resim yapmakta ziyadesiyle hüner ve maharet sahibi oldular ve resmin İslâm ülkesinin her tarafına yayılmasına hizmet ettiler. İslâmlar İran, Türkistan, Mısır vesair ülkelerde kitaplarını, saray duvarlarını ve kumaşlarını resimlerle süslerlerdi.»

Şu izahattan da anlaşılıyor ki İslâm ülkesine, bilhassa İrana, resim yapmak fikri ve sanatı orta Asyadan gelen Mogollarla Türklerden geçmiştir. Fazla tafsilâta ne hacet; İstanbulu açıp Türklere gülzar yapan Fatih Sultan Mehmet, garptan, İtalyadan ressamlar getirtip resmini yaptırmamış mıdır? Bunu biliyor ve görüyoruz. Fatih Müslüman değil miydi? diyecekler. Topkapı Sarayı Müzesinde bu türlü resimlerden, elde kalanlar, kocaman bir galeriyi doldurmaktadır. Hattâ bu galeride at üstünde bir de tunç heykel vardır.

Münevver tabakanın resme karşı gösterdiği yüksek ilgiyi Evliya Çelebinin bahsettiği bir hâdiseden de öğrenebiliyoruz. O hâdise şudur: Bir isyan sonunda Osmanlılara mağlûp olan Bitlis Hanı Abdullahtan kalan 200 cilt resimli ve minyatürlü kitaplarla mecmualar arttırma yoliyle satılığa çıkarılmış. Bunlar arasında bir (Şahname) yi cahil ve mutaassıp birisi alarak:

— Tasvir var. Bu, papas yazısıdır.

Diyerek bozmuş. Kitaptaki insan resimlerinin gözlerini oymuş ve o güzel ve nefis eseri berbat etmiştir. Keyfiyet ordu kumandanı tarafından duyularak herif kitapla birlikte kumandanın huzuruna getirilmiş, kendisine niçin böyle yaptığı sorulunca, o da resim haram olduğundan ve nehy-i münker ettiğinden bahsetmiş. Fakat münevver ordu kumandanı bu cahil yobaza 1000 değnek vurmak suretiyle cezalandırmıştır.

İşte birisi münevver, ötekisi cahil olan iki Türkün resim hakkındaki telâkkisi. Hele kumandanı da münevver olan Evliya Çelebinin bu vaziyet karşısında duyduğu teessür ve teessüfün derecesi, bu hâdise hakkın

daki satır aynen okunmadıkça, anlaşılmaz ve tarif edilemez.

Makalenin hacmi müsait olmadığı için fazla misaller vermiyeceğim. Yalnız kör taassubun, daha yakın zamanlara, meselâ bundan 40 sene evveline kadar resim ve heykel yasağı hakkındaki telâkkisini gösteren şu fıkrayı 1328 (1911) de yazılan ve bastırılan Mısbah-ül-Münir fi men'-it-tasvir adındaki Türkçe eserden alarak arzediyorum:

Hacı Salih tarafından yazılmış olan bu eserde resim ve heykel yasağı için bakınız ne garip, ne gülünç mütalâalarda bulunuluyor. Müellif diyor ki:

«Bir kimsenin yapılan resmi ya dostu yahut düşmanı eline geçmek ve nihayet süprüntü tenekesine atılmaktan hâli olamaz. Eğer dindar kimselerin eline geçerse resim sahibi şeriate aykırı harekette bulunmuş ve kendi isteğiyle büyük günah işlemiştir. Bundan dolayı, şüphe yok ki, dindar kimse onu hem takip, hem de yüzüne tükürerek tahkir edecektir. Zira mukteza-yı diyanet bunu icap eder. Çünkü ma'siyeti tahsin, aynı ma'sıyettir.

Şayet o kimsenin resmi düşmanı eline geçerse icra-yi hakarete vesile olacaktır ve yüzüne tükürmekle de kanaat etmiyerek abdesthane duvarlarına asılmak suretiyle tahkim edileceğinde şüphe edilemez.»

Bu sözleri indî mütalâa sanmayınız. Müellif sözlerini şu tarihî fıkra ile de teyit ve tevsik ediyor ve diyor:

«Girit adasında ve Mahmut Celâleddin Paşanın vali bulunduğu 1310 (1893) senelerinde ahalisi sırf Hıristiyan bulunan kaza merkezlerinde gûya suret-i zâhirede İslâma ve hükûmet-i seniyeye bir cemile olmak üzere Abdülhamidin huzurunda icrayi muhakeme etmekte iseler de diğer taraftan onun resmini abdesthane duvarlarına talik etmiş oldukları hükûmetçe sabit olmakla toplattırılmıştır.»

Giritte böyle bir hâdise olmuş mu, olmamış mı? bilmiyoruz. Din adına söz söyliyen, hattâ kendilerine âlim yani bilgin denilen kimseler, hükûmete isyan eden bir halktan memleketin hükümdarına hürmet ve tazim beklenemiyeceğini anlamıyarak Yirminci medeniyet asrında bu türlü geri ve gülünç mütalâalar yürütmekle mensup oldukları dine hizmet değil, bilâkis zarar verirler.

Bugün bu düşünüşte, bu anlayışta bulunacak milyonda bir kimse yoktur sanırım. Bereket versin ki halkımız hep bu kafadaki insanlardan ibaret değildir. Halkı idare eden yüksek tabaka ise bilâkis resmi ve heykeli teşvik ve himaye etmiştir.

1285 (1868) de yurdumuzun ötesinde berisinde bulunan heykellerin ve eski eserlerinin toplattırılıp İstanbulda bir müze yaptırılmış olması ve 1297 (1879) da yine İstanbulda şimdi Güzel Sanatlar Akademisi denilen Sanayi-i Nefise Mektebinin açılmış bulunması resimle heykelin taammüm ettirilmesinin halkı idare edenlerce de geniş ölçüde kabul edilmiş olduğunu göstermek itibariyle burada kayda ve bahse değer bir hâdisedir.

İşte bu tarihlerden sonradır ki bizde de yalnız yüksek tabaka için değil, halk için de resim ve heykel yapılıp satılması usulü baş göstermiş bulunuyor.

Esasen bizde Tanzimat devrinden beri resim bütün mekteplerde ders olarak öğretiliyor, mektepler dışında da halk tarafından serbestçe yapılıp satılıyor ve bunlarla evler, dükkânlar süsleniyor; hattâ resim, ders kitaplarına bile giriyor. Fakat heykel yalnız Sanayi-i Nefise Mektebinde öğretiliyor, lâkin sokaklarda, meydanlarda, evlerde, hele resmî binalarda asla görülmüyordu. Ancak 1908 inkılâbından sonradır ki heykel dikilme teşebbüsleri de baş göstermiş bulunuyor. Meselâ 1326 (1910) da ilkin Basrada, evet Basrada, vaktiyle Irak kıtasının imarı hususunda hizmetleri görülmüş olan büyük idareci Mithat Paşanın bir heykelinin dikilmesi isteniliyor, fakat Meşihat-i İslâmiye hemen faaliyete geçiyor, hükûmeti sıkıştırıyor, nihayet Dahiliye Nezareti vilâyetlere gönderdiği bir tamimle bu türlü teşebbüslerin önüne geçilmesini valilere emir ve tebliğ ediyor.

Fakat Şeyhülislâm efendinin muhalefetine rağmen yine bu devirde ve 1330 (1914), 1334 (1918) seneleri arasında Sıvastan Erzuruma giden yol üzerinde ve Hafikle Zara arasında bir heykel diktirilmiş olduğunu hayretle görmekteyiz. İşte Atatürkün memleketimizde yapıldığından bahsettiği ve güzel diye vasıflandırdığı heykel budur.

Bu heykel Osmanlı hanedanının ilki

Heykelin yıktırılmadan önceki görünüşü

olan Kara Osman Beye aittir. 8-10 metre yüksekliğinde bir sütun üzerine oturtulmuştur. Yaptıran, Sıvas Valisi Muammer Beydir. İnşaata nezaret eden de o sırada Zarada Kaymakam bulunan Nabi Beydir. Heykel Sıvasta yapılmayıp da niçin Zarada yapılmış? İlk teşebbüs Muammer Beyin mi, Nabi Beyin midir? bilmiyoruz. Bunları Muammer Beyin hâtıraları varsa ondan öğreneceğiz, yoksa, başkaca bilenler varsa elbette izah ederler.

Asıl garabet, heykelin açılış törenindedir. Böyle bir âbideyi bizzat valinin gidip açması lâzım gelirken, acele ve mühim işi olduğu bahanesiyle Muammer Beyin, kendisi gitmeyip bu işi Sıvas Müftüsüne yani din işleri memuruna yaptırmış olmasıdır. O sırada Müftülükte Sarıhatip oğullarından Rauf Efendi bulunuyordu. Heykel bir güzel sanat eseri olduğu ve vilâyette bu türlü işlerle Müftü değil, Maarif Müdürü meşgul bulunduğu halde, onun memur edilmeyip de Müftünün gönderilmiş olması neye atfolunabilir? Bir de, bu açılış töreni birkaç gün sonra valinin işsiz bulunduğu bir zamanda yapılamaz mıydı? Hâsılı bu mevzu etrafında çok söz söylenebilirse de bir tesadüf veya bir azizliktir deyip geçmeyi tercih ediyorum. Bununla beraber, heyet açılış törenini yapıp

da Sıvasa döndüğü sırada Çarşı caddesinden geçerlerken, halk tarafından:

— Taş dikenler geliyor!

Sözleriyle karşılanmışlardır. (Taş diken) tabiri Sıvas folklorunda iyi bir mânaya gelmez, kinaye ve tariz yoliyle söylenir bir tabirdir. Bu da gösterir ki halk, bir din adamının bu işin başına geçmesini hoş görmemiştir.

Bundan daha garibi var! Bir valinin beklenmedik bir devirde yaptırmşı ve bir Müftüye de açtırmış olduğu bu heykeli, onu güzel diye vasıflandıran Atatürkün devrinde ve 1936 senesinde, yine Sıvasta bulunan bir Cumhuriyet valisi, Nazmi Toker yıktırmıştır. Bu zat bir emekli jandarma zabiti iken valiliğe çıkartılmış ve bulunduğu vilâyetlerde (yapmak) tan ziyade (yıkmak) la uğraşmıştır. Kanaatimce yıkmak, yapmaya sebep olacağı için, bazı yerlerde (yıkmak) da (yapmak) kadar faydalıdır. Nitekim bu valinin Kayseride yıktığı yerlerde açılan caddelerle meydanlara faydasızdır denilemez. Fakat bir şehrin içinde değil, yolun ortasında bulunan bu âbideyi yıkmasını da asla muvafık göremeyiz. Bunda, Türkiyede heykeli ilk dikilmek şerefini Kara Osman Beye çok görmek gibi bir hissin mevcudiyeti de görülmüyor değil. Sıvas Müftüsü açılış töreninde nasıl bir vasıta olarak kullanılmışsa, Nazmi Toker de o heykeli yıkmakta aynı rolü oynamıştır diyemez miyız?

Bu heykelin bugün elimizde sönük bir resminden başka bir şey kalmamıştır; bu makaleye konulan resmini, şu satırları yazana gönderen, Zara Gazi Okulu Başöğretmeni Turan Öztandır. Bana yazdığı mektupta: «Heykelin 1936 İkinciteşrininde yıkılmasına emir verildiğini ve bunu Âsâr-ı Atika Nizamnamesine aykırı görerek harekete geçip vilâyet makamından ve mektupçu imzasiyle gelen tahriratta yıktırılmanın durdurulması ve yıkılan yerlerin de tekrar yapılması emri gelmişse de 1937 Haziranında tekrar oradan geçen Nazmi Toker, emrinin yerine getirilmemiş olduğunu görerek hiddetlendiğini ve bunun üzerine yıktırılıp taşlarının öteye beriye dağıtıldığını, heykelin gövde kısmının da ilkin Belediye binasında bir köşede saklandığını, sonra Sıvas Müzesine nakledildiğini» yazmaktadır. Acaba müzede olsun hâlâ duruyor mu? Bu ciheti arayıp ortaya çıkarmak heykeltıraşlarımıza düşer. Bugün memleketimizde yirmiden fazla olgun ve ergin heykeltıraşımız olduğunu söylerler. Şehirlerimizdeki eserleri de böyle olduğunu gösterir. Bu zatlar heykeltıraşlıkta ne kadar ilerlemiş olduklarını anlamak için bu ilk eseri görüp incelemeleri ve bizlere de bildirmeleri lâzım gelmez mi? Bence gelir ve beklenir.

Bütün bunlar şöyle bir tarafa bırakılır da Türkiyede tam mânasiyle heykelin ilkin Atatürk için dikilmiş olduğunu ve Türkiye şehir ve kasabaları arasında da önce İstanbulun bu şerefe erdiğini görüyoruz. Bu heykel 3 Teşrinievvel 1926 da Sarayburnu Parkında İstanbul Belediyesi tarafından diktirilmiştir. Yapan, Viyanalı sanatkâr Kripeldir. Bunun Türkiyede ilk heykel olduğunu ve bu şerefe de ilk defa İstanbul şehrinin mazhar olmuş bulunduğunu açılış töreninden sonra çekilen sevinç ve şükran telgrafına Atatürkün gönderdiği şu cevaptaki fıkralar göstermektedir:

«*Muhterem İstanbul halkının ilk defa heykelimi dikmek suretiyle gösterdiği yüksek kadirşinaslıktan ve resm-i küşat münasebetiyle hakkımda izhar buyurulan necip hissiyattan dolayı samimî teşekkürlerimi arzederim.*»

Sözün bundan sonrası heykeltıraşların dır.

Osman ERGİN

Neşredilmemiş Makaleler

Gelecek sayılarımızda, 1. Namık Kemal, 2. Süleyman Nafiz, 3. Uşşakîzade Halit Ziya, 4. Abdülhak Hâmit, 5. Doktor Rıza Nur, 6. Ali Kemal, 7. Mesnevi şârihi Âbidin Paşanın şimdiye kadar neşredilmemiş makalelerini, şair Faik Âli ve İsmail Safanın gene neşredilmemiş şiirlerini Tarih Dünyası sahifelerinde neşredeceğiz. Tarih ve edebiyatımız için çok kıymetli birer vesika olan bu yazılardan başka, İstiklâl Harbi tarihimiz için de vesika olacak, tek nüshaları elimizde bulunan bazı mektupları da sırası geldikçe okuyucularımıza sunacağız.

ABDÜLHAMİT HAKKINDA

Majeste Abdullahın Hâtıraları

Son günlerde, Haşimî Şarkî Ürdün Hükûmeti Kıralı Abdullah Hazretleri, hâtıralarını bir kitap halinde neşretmiştir. Yakın Şarkı ve bilhassa memleketimizi ilgilendiren birçok tarihî hâdiseleri ihtiva eden bu hâtıraların bazı mühim kısımlarını terciime ederek okuyucularımıza sunuyoruz.

Kıral Abdullah, üniformasiyle askerî bir merasimde...

Hicrî 1261 (M. 1882) yılında Mekkede doğdum. Dört yaşımda iken annemi kaybetmiştim. İlk tahsilimi Mekkede ve Taif'de yapmıştım. O zamanlarda öğretim usulleri çok geri idi. Hocalar, talebeleri döverek veya korkutarak derse çalıştırırlardı. Falakanın talimde büyük rolü vardı.

7 Şubat 1891 de biz üç kardeş ben, Ali ve Faysal, (İzzeddin) adındaki gemiye binerek Süveyş kanalını geçtik. İsmailiye'ye geldiğimizde ilk defa olarak açık kıyafetle gezen kadınları gördük. O zaman bu, bize çok tuhaf ve garip görünmüştü.

Uzun bir yolculuktan sonra İstanbula geldik. Gemimiz (Kumkapı) açıklarında demirledi. Biraz sonra vapura yanaşan bir kayık bizi alarak Boğaziçine Emirgâna götürdü. O semtte babamın amcalarından birinin evi vardı. Babam (Şerif Hüseyin) bizi orada bekliyordu.

İstanbula gelişimizin ikinci haftasında Padişahın bir emrile mülâzımıevvel Safvet Beyin bize hususî öğretmen olarak tayin edildiğini öğrendik.

Otuz yaşlarında olan Safvet Bey ayni zamanda Harbiye mektebinde hendese ve inşaat hocası idi. O bizi yeni metodlarla okutmaya başladı. Arabça konuşmamızı tenbih etti. Ondan ayrıca Türkçe olarak coğrafya, hesab, İslâm Tarihi dersi alıyorduk.

ABDÜLHAMİDİN HUZURUNDA:

Babam İstanbula Osmanlı Hükûmetinin dâvetile gelmişti.. Payitahta vasıl olur olmaz hemen Sultan Abdülhamid kendisini kabul etti ve ona resmî bir iş için çağırttığını söyledi. Bir iki gün sonra babam Devlet Meclisine âza olarak tayin edildi ve hükûmet tarafından ikameti için Boğaziçinde, denize nâzır mobilyalı bir yalı tahsis edildi.

Bu tayinin açık bir mânası vardı. O da kendisini Hicazdan uzaklaştırmaktı.

Çünkü babam, o sırada Mekke Şerifi ile beraber muhteilf vesilelerle hacıların paralarını gasbeden valinin bu zalimane hareketlerini hükûmete şikâyet etmek cesaretini göstermişti.

Babam, Hicazdan uzaklaştırılınca o günkü Osmanlı Hükûmetinin idaresinden şikâyetçi olan bazı şahıslar nefyedildi. Bunların arasında Mekkenin Müftii Ekberi Şeyh Abdurrahman Sarraç, Şafiî Müftisi Seyyid Abdullah Ezzevanî ile Mâlikî Müftisi Şeyh Abid vardı.

⁂

İstanbulda bulunduğumuz sıralarda Türk - Yunan harbi patlamış, Yemen hâdiseleri vahim bir hal almıştı. (İmam) da San'a şehrini zaptetmişti.

(1908) de faaliyetini arttıran İttihad ve Terakki Partisi o meşhur Meşrutiyet inkılâbını yaptı.

Akabinde Mekke Şerifi ile bütün yüksek memurları azl ve yerine Şerif Abdülilâh tayin edildi fakat Mekkeye varmadan vefat etti.

Bu sırada, babamı bu vazifeye talib olması için elimden gelen bütün gayreti sarfettim. Çünkü bu mevkie lâyık ondan başka kimse yoktu.

Epey bir tereddütten sonra babam, sadrazam Kâmil Paşa vasıtasile Padişaha şu mektubu gönderdi:

«Şerif Ali Abdullah bin Mehmedin azli «ve amcam Abdülilâh bin Mehmedin vefa«tile Mekke Emirliği makamı münhal kal«mıştır. Hâşimi âilesinin en yaşlı âzası bu«lunmaklığım dolayısiyle seleflerimin te«varüs ettikleri bu makama geçmek evlevi«yetle bana düşer. Bu münasebetle Zâtı «Şâhaneye malûm olan bağlılığımı arzeder, «tanımış olduğu hukukumun iade edilme«sini dilerim..»

Bu mektubu ben kendi elimle Kâmil Paşaya götürdüm. Okuduktan sonra:

— Şerif Hüseyinin en büyük oğlu siz misiniz?

Diye sordu:

— Hayır, ben ikinci oğluyum.. En büyük oğlu Alidir.

Cevabını verdim. Bunun üzerine bu mektubu niye ağabeyim Alinin getirmediğini soran Kâmil Paşaya şu karşılığı verdim:

— Ağabeyim Ali, Kayınpederi Şerif Abdülilâh'ın matemiyle meşguldür.

Kâmil Paşa:

— Babanın ellerinden öperim. Kendisine Allahın izniyle hukukunu unutmıyacağımızı bildir.

Dedi. Bu sözlerle ne demek istediğinden şüphelendiğim için derhal Padişaha şu telgrafı çektim:

«Mekke Emîrliğinin makamı münhal «olduğundan müsellem olan bu hakkımın «verilmesini ve mezkûr makama tayin edil«mekliğimi Zâtı Şâhaneden dilerim.»

Bu telgrafı, Sadrazam, Şeyhülislâm ve Saray Başkâtibi vasıtasile Padişaha göndermiştim.

O akşam, babam Sarayın Başkâtibinden bir mektup aldı. Ertesi gün saat dokuzda Padişahla görüşmek üzere Saraya dâvet ediliyordu.

Babam muayyen vakitte Saraya gitti ve kendini Mekke Emîrliğine tayin ettirdi..

Fakat bu tayin İttihad ve Terakkinin ileri gelen adamlarını kızdırdı. O günden beri babamla araları açıldı. Ve bu ihtilâf Birinci Dünya Harbine kadar devam etti..

⁂

Babam, Hidiv Şirketine aid (Tanta) vapurile Hicaza hareket etmeğe hazırlanıyordu..

Hareket edeceği gün, Padişah onu Saraya davet ederek kendisile bir buçuk saat süren hususî bir görüşme yaptı.

PADİŞAH AĞLIYOR:

Padişah, bu görüşme esnasında babama, İttihad ve Terakki adamlarından bir hayli derd yanarak bu partinin meşrutiyet inkılâbını muvaffakiyetle yaptıktan sonra bütün adamlarını ve taraftarlarını, kabiliyet ve ehliyetlerine bakmadan devlet vazifelerinin başına geçirdiklerini, iyi düşünen ve münevver halkın bir kısmının bu hareketi endişe ile karşıladıklarını, Osmanlı İmparatorluğunun varlığını korumak için devlet işlerini tecrübeli ve bu gibi işlerde pişmiş kimselere tevdi edilmesini arzu ettiklerini söylemiş ve şunları ilâve etmiş:

— Allah senden, tecrübe ve kabiliyetinden istifade etmeme mâni olanların cezalarını versin. Bu *gasıbların* idaresini ellerine aldıkları İmparatorluğun âkibetinden çok endişe duymaktayım.

Bunun üzerine babam şu karşılığı vermiş:

— Memleketim, Zâtı Şâhanenin durumunu değiştirmek için her zaman yardımı-

Kıral Abdullahın bir portresi

ma hazırdır. Böyle bir davetinize ilk cevap verecek yer Hicazdır. Maiyetinizle birlikte Hicaza gelmek isterseniz, her türlü maddi ihtiyacınız temin edilecektir. Ayni zamanda hasimlerinizden uzak ve emniyetli bir yerde olacaksınız.

Pâdişahın gözleri yaşla dolmuş ve:

— Teşekkür ederim.. Sağ ol.. Daha bu dereceye kadar müşkül bir durumda değilim..

Diyerek babamı (İftihar) nişanile taltif etmiş..

⁂

Bazı müverrihler, ikinci Sultan Abdülhamidin müstebid bir adam olduğunu söylerler, hakikatte ise öyle değildi, o yalnız çok ihtiyatkâr bir adamdı. Öldükten sonra, onun hayatta iken hiç bir kimsenin canına kıymadığı, yalnız bir defa birisini idama mahkûm ettirdiği sabit olmuştu. O siyasî hasımlarını hapishanelere gönderir, siyasetine muhalefet edenlerle hükûmetini tenkid edenleri, kendilerini kimsenin tanımadığı ülkelere nefyederdi. O bu hareketile gûya büyük imparatorluğunu koruyabileceğini, ihtilâllerin, ayaklanmaların önüne geçebileceğini zannediyordu..

Sultan Abdülhamidin bu hareketlerini, hal'inden sonra iktidara geçen İttihad ve Terakki hükûmetinin, Suriye ve Yemen halkına tatbik ettikleri şiddet ve tazyik hareketlerile mukayese edersek nisbeten onu mutedil görürüz.

⁂

Sultan da Cuma ve resmî bayram günlerinden başka sarayından nadir olarak dışarıya çıkardı. Bununla beraber Halife ve Padişah olması sıfatile kendisine lâzımgelen saygı ve tazim gösteriliyordu.

Filvaki Bâbıâli ve Hey'eti Vükelâ, kanunî ve resmî muamele neyse onu yapıyorlardı. Fakat vâlilerin, hâkimlerin, ordu, ve idare adamlarının tayin, azil, nakil ve terfileri Padişahın emrile oluyordu.

Burada Pâdişahın düşmanlarından bahsetmeden geçmiyelim! Memleket haricine kaçıp, onun idaresi ve hükûmeti aleyhine fena propagandalar yapan bu adamlar, onu müstebid, cebbar ve kana susamış bir hükümdar olarak tanıtmışlardı. Bunların arasında Parise kaçan müverrih Murad Bey ile bilâhare Meclisi Meb'usan Reisi olan Ahmed Rıza Bey vardı. Bunlar, hususî bazı sebepler dolayısiyle İstanbulu terkettikten sonra payitahtta bir dedikodu dalgası yayılmağa başladı. Herkes, rastgeldiği tanıdığına soruyordu:

— Filân adamın kaçtığından haberin vra mı?

Yahud:

— Duydun mu, Avrupaya kaçan filân adamların komşularını polis tevkif etmiş, gece, gündüz onları sorguya çekiyormuş!

Bizzat Padişah, şahsî bazı sebepler dolayısiyle firar eden bu adamların durumlarından endişe duyuyor, rahatı kaçıyordu. Bu, onların şahsiyetlerine verdiği ehemmiyetten ziyade, efkârı umumiyeden korktuğu içindi.

Benim kanaatime göre İkinci Abdülhamid, yaptığı işlerde ve verdiği kararlarda samimî ve doğru hareket ettiğine kuvvetli imanı vardı.

Yaptığı bazı hatalı işleri onun dar görüşüne, hâdiseleri ve adamları iyi tanımadığına atfetmek lâzımdır.

MEKKEYE AVDET:

Babam Mekke Emîrliğine getirilmesi dolayısiyle, gerek yolda ve gerek Mekkede gördüğümüz hüsnükabulü burada anlat-

(Devamı 615 inci sahifede)

Ressam Bartlett tarafından yapılmış «Kapalıçarşının içi» tablosu

115 Sene Evvelki Kapalıçarşı

Dördüncü sayımızda hayatından ve İstanbula dair yazılarından bahsettiğimiz İngiliz kadın muharriri Miss Julie Pardoe'nün 115 yıl önceki Kapalıçarşıyı tasvir eden bir yazısını veriyoruz. Bu yazı, okuyucularımıza, güzel bir mukayese imkânını verecektir

Miss Julie PARDOE'den çeviren: **Sadi ANDİÇ**

İstanbulun pazarları ve çarşıları Avrupalılar için daima bir «Binbir gece» âlemi teşkil etmiştir. Seyyahlar buraları anlatmakla bitirememişlerdir. Ne Atmeydanının tarihi kıymeti ne de Ayasofyanın ciddî haşmeti bu üç denizler şehrinin alış verişi kadar alâka toplamıştır.

Eskiden İngilterenin hücra ve uzak yerlerindeki kasabalarda oturanlar Londranın tozlarını altın tozu, kaldırımlarının gümüşten olduğuna inanılardı. İşte şimdi bile İstanbul çarşılarınınAlâeddin'in sihirli bahçesi kadar parlak ve muhteşem olduğunda israr eden insanlar bulmak kabildir ki hiç bir şeyde bundan daha doğruları hakikati ifade etmez. Çarşının büyüklüğü, tuhaf inşa tarzı ve içinde gezinin kalabalığı teşkil eden insanların ayrı giyiniş tarzları, çeşitli çehreleri ve değişik millî karakterlerini her yabancının alâka ve takdirini celbedişi onun en çok orijinalliğini teşkil eden tarafıdır.

Şark pazarlarını Londrada olduğu gibi kat-kat, sıra sıra üzerinde bebekler ve oyuncaklar dolu tezgâhları şeklinde düşünmemek lâzımdır.

Müslümanların ticarî faaliyette bulundukları bu yerin güzelliği yoktur. Çarşı bir sürü sokakları ihtiva etmekte ve tavanı taş sütun-

larla desteklenen küçük kapalı bir kasabaya benzer. Tavanını teşkil eden kubbeler birbirine ağaç bölmelerle bağlıdır. Bunların arasındaki dar galeriden aşağıdaki daima değişen kalabalığa bakmak, ve ondan sonra da kalabalığın tevlit ettiği baş dönmesi egçince etrafını bir sürü güvercinin kapladığını görmek bir yabancı için tahayyül edilen müstesna manzaralardan biridir. İnsanlarla çok aykından temasa geçmek imkânını bulan bu kuşlar yakınlarındaki bu dostlarından korkmazlar.

Çarşının herbir caddesi muayyen bir ticarî faaliyete ayrılmıştır.

Böylece Bedesten denilen kısımda mücevherciler iki sıra halinde caddenin her iki yanına yerleşmişlerdir. Bunlar yere yaydıkları halılar üzerinde otururlar ve önlerinde yüksekçe tahta bir sıra bulunur. Hesaplarını parşömene benzeyen sağlam sarı kâğıtlar üzerinde yaparlar. Ağızlarından çubuklarını çıkarmadan kamış kalemlerini hokkalarına batırırlar ve böylece müşterilerini beklerler.

Dükkânın daha gerisinde sağlam kapılı bir oda vardır. Burada dünyanın en kıymetli mücevherlerini, incilerini, elmaslarını, gerdanlıklarını bulmak kabildir. Camekân içinde görülen kıymetsiz taşlar ve eşyalar bir yabancı için Bedestende nadir şeylerin bulunmadığı intibaını bırakırsa da keskin görüşlü ve müşteriden anlayan sarraflar, mücevherciler böyle iyi bir müşteri görüp derhal iç kapıyı ardına kadar açınca gözler içerdeki parlaklığın tesirile derhal kamaşır. Kenarları altınla işlenmiş çay ve kahve fincanları, nadir taşlar, haremin genç ve güzel kadınları için türlü şekillerde işlenmiş ince gerdanlıklar, asılzadelerin takkeleri için süsler, paşaların arap atlarına kıymetli koşum takımları, altın halkalar, yıldızlar buranın en çok göze görüneri esyalarıdır. Bedestenin hazinelerini burada anlatmak imkânsızdır.

Para bozan ve değiştiren sarrafların bulunduğu yer karanlık ve hiç te çekici değildir. Fakat ağırlıklarını ve cinsini tayin etmek içir. bu ciddi görüşlü bankerlerin işlenmemiş altın çubuklarını yahut yığın halindeki paraları terazilerde tartarlarken bu kıymetli madenlerin çıkardıkları sesler zevk alanlar için burası bütün gün alâka celbeden bir yerdir.

Bu ticarî sahada, mücevhercilerde olduğu gibi tamamen Ermenilerin inhisarı altındadır. İstanbulda oturan ileri gelen insanların çoğu muhtelif paşaların sarraflarıdır. Bu sarraflar emniyetleri ve dürüstlükleri ile etrafa tanın-

Gene Bartlett'ten başka bir tablo:
Kapalıçarşıda Simitçi...

mışlardır. Pek az Türk sarraf vardır. Zira O manlılar ticarî faaliyetten hoşlanmazlar, da az mesuliyeti icap ettiren işleri yaparlar. pek az müşteri bulduklarından olacak cü Rum sarraf vardır. İstanbul bankerlerinin nı him kısmını Ermeni ve Yahudiler teşkil ed Yahudi bankerlerinin şahsî zenginliği müşt rilerinin kendilerine olan itimatlarını kuvve lendirir.

Çarşının en ziyade alâka toplayan bir kı mı da silâh pazarı diye tanınan eski ve anti silâhların bulunduğu yerdir. İnsan burada b dakika içinde her devrin ve milletin silâhla ve elbiselerile tepeden tırnağa kadar kuşan bilir. Her iki taraftaki duvarlar, çeşit çeşit s lâhlar ile doludur. Antika kalkanlar, yan devler için yapılmış hissini veren âle leri, çeşitli büyüklükte ve çeşitli miğferler, sırların tozu ile parlaklığını kaybetmiş zırhla İngiliz tüfeği, Amerikan çiftesi ve kızıl deri lerin yayı yanyana asılıdır.

Şam kılıçları, Mısır ve Türk meçlerile k

Kapalıçarşıda Silâhçılar: Bartlett'in tablosu

saturalar ıkarışık bir halde yığılı dururlar.

Bu alış-veriş yerinde bütün milletler eşitik ve müsavat prensipleri esası üzerinden muamele görürler. Ermeni kilimini Türkün yanında yayar, kurnaz Yahudiyle keskin görüşü Rum dirsek dirseğe otururlar. Şurada, buada bir Açem eşyalarının arasında, yüzünün atlarını gizleyen geniş ve büyük torbasının ltında müşterisini bekler. Bir sürü işsiz ve üçsüz yolları tıkar, gürültüleri ve kahkahala- bu uzun binada akisler uyandırır.

Ayakkabıcılar çarşısı diğer yerlere nazaan daha gönül açıcı bir yerdir. Zira İstanbula her millet kendisine has renkte ayakkabı iyer. Şöyle ki Türk parlak sarı ayakkabı ve erlik giyer, Ermeninin kırmızı, Yahudinin tuuncu ve Rumun da siyahtır. İşte bu çeşitli enkler burasını bir lâle bahçesine çevirir. Faat sanatlarının en güzel örneğini Haremi teşil eden kadınların giydikleri altın işlemeli elaslarla süslenmiş terliklerde bulmak kabilr.

Bu terlikler güzel Türk kızlarının her fırsatta giydikleri süs eşyası gibi kıymetlidir.

Bu terliklerin arasına serpilmiş birçok kısa saplı el aynaları görülür. Bunlar yuvarlak, kenarları altın ve gümüşle yaldızlanmış ve bazen inci tanelerile kıymetlendirilmiştir. Bu aynalar Türk hanımlarının ayrılamadıkları nadir eşyalardandır. Zira onlar yanlız tuvaletleri yaparken aynaya bakmazlar, boğazda yaptıkları gezintilerde kayıkları sular üzerinde kayarken sert rüzgârın geniş örtülerinin altında dağıttığı saçlarını yumuşak yastıklarına yaslanıp bu aynalara bakarak düzeltir ve tararlar.

Çarşının en cazip bir yeri de manifatura eşyasının bulunduğu kısımdır. Burada sık dokunmuş altın ve gümüş ipliklerle işlenmiş ipekler, canlı ipek çiçeklerle bezenmiş narin müslinler, senelerce emek harcanmış hissini veren bütün torbaları, kenarlarına kurandan ayetler veyahut Hafızdan beyitler işlenmiş İran örtüleri her tarafta görülür.

İstanbulda işlenen el işlerinin pek azı müstesna, hemen hepsi Ermeni kadınları tarafından yapılır. Bunlar güzel Türk kadınlarından daha ziyade haremlerinde kapalı, işlerile meşgul olurlar. Fakat pek pahalı ve nadir keşmir işi örgü ve elişleri İrandan ithal edilir.

Yemiş pazarı deniz kıyısına yakındır. Burada her çeşit yemiş bulunur. İzmirden fındık ve hurma, kuru üzüm ve erik ve her türlü saklamağa müsait yemişe burada rastlanır. Nadir bulunan peynir ve dana derisine sarılı satılan Rus tereyağıdır.

Bursa ipeklileri pek revaçta olduğu için burada ayrı bir sokak işgal eder. Bu ipeklilerin dokunuş güzelliği, onları buralarda en çok aranan bir meta haline sokar. Bitinya'nın eski başkentinin yetiştirdiği ham ipek olduğu için bu şehrin üçte ikisinde dokuma tezgâhları vardır. İpeklilerin renkleri fazla parlak değildir. Bu da Bursada suların fazla madenli oluşundandır. Çünkü madenli sular renkleri matlaştırır, fakat buna mukabil bu kumaşların daha sağlam olmalarını temin eder.

Şehrin işçileri kumaşın içine altın ve gümüş iplikle işlenmiş şekiller koymakta mahirdirler. Bu şekildeki kumaşlar haremde büyük bir arzu ile her zaman aranır. Sade şekilleri her iki cinse mensup olanlar giyer. Şehirdeki tanınmış Türk ve Ermenilerin elbiseleri muhakkak Bursa ipeklilerindendir. Bunun için ihtiyaç fazla ve Bursalılar da bu ihtiyacı karsılamağa çalısıyorlar.

Uğramağa değer yerlerden biri de Şekerci ve Muhallebiciler çarşısıdır.

Şarklılar şeker ve kokulu maddeler hazırlamakta eşsizdirler. Muhafaza edilmiş gül yaprakları Nışabur bahçelerinde esen sabah rüzgârının yeni döktüğü yapraklar kadar parlak, yumuşak ve tatlıdır. Tatlı sakızlar, kokular, yemiş suları, pastalar, kutular içinde helvalar, ve kaymak burada satılır. Kaymak ismi, Türk lisanında mükemmeliyetin üstünde bir vası fifade eder, ve bu da bura sakinlerinin ona verdikleri kıymeti ifade eder.

Tütün pazarı çarşının en mühim bir yeridir. Senede harcanan miktar pek fazla ve çeşitleri mütenevvidir. En çok aranan tütünler Selânik'den gelenlerdir. Yavaş ve kokulu olduğu için Selânik tütünleri kadınlar ve kibar erkekler kullanır. Diğer cinsi orta tabaka halk içer. Bu tütünler yanında Kırımdan, Ormus'dan ve Şarktan ve Bulgaryadan gelen tütün çeşitleri vardır. Hindistanın kookoh'una benzeyen nargile daima Şiraz tütünü ile doldurulur, üzerine gül suyu dökülür ve tepeye de kokulu bir madde konur, ve bu tiryakileri tarafından büyük bir zevkle içilir.

Porselen pazarı çok güzeldir. İçinde kadim Çinden kalma çeşitler, Worcestershire mamulâtından çay ve kahve fincanları, çok zarif fakat eskimiş, Atina harabelerinden çıkmış vazolar vardır. Dresden'in küçük çiçekli eşyaları Sevr mamulâtının yanında yer almıştır.

Sun'î çiçek vazoları, Paris ve Cenovadan çeşitli saatlar burada pek çoktur; Zira Türkler bu eşyalara fazla düşkün olup evlerinin her odasında bunlara rastlamak kabildir.

Bu Kapalı Çarşı hakkındaki yazımızı havlu çarşısını anlatmak ile bitireceğiz. Burası bir çok Şark hocaların dehşet ve korku veren lüks bir yerdir. Teşhis edilen eşyaların çoğunu İskoç ve Fransız mamulâtı teşkil eder ki bunları orta ve aşağı tabaka satın alır. Bu eşyalar duvarlara asılır veyahut yere halıların üstüne yayılır. Fakat satıcının arkasında hususi yerde Lahor ve Tibetin çok kıymetli havluları, Bağdattan altın işler, ve her çeşit Şark tuvalet eşyası bulunur. Buradaki satıcıların çoğu Acemdir. Onların eline süşen Avrupalının Allah yardımcısı olsun. Rumların kurnazlığı, Ermeninin yapışkanlığı, Yahudinin hilebazlığı hep onlarda toplanmıştır.

Bütün buna kendilerinin yalan ve mübalâgacılıkları eklenirse pazarlık sırasındaki vaziyeti siz tasavvur edin. Bin kuruşa razı olacağı bir malı iki bin hattâ üç bin kuruş istemekte işe başlar. Müşteriyi ikna etmeğe başladı mı basının sakalı üzerine yemin eder, bin dereden su getirir, sattığı malı kıymetinden çok dûn bir fiata verdiğini söyler durur. Kandıramıyacağını görünce yüzü kızarmadan yüzer yüzer fiyattan tenzil etmeğe başlar, tâ ki hakiki kıymetini buluncaya kadar.

Rum kadınlarının Keşmir mallara zaafları fazladır. Bütün şark kadınları havlu bahsinde titiz oldukları için çarşının bu kısmı çok faaliyettedir. Haremin eşyalarını ve çamaşırları ekseriya satın alan esir ve köleler de burada alış-veriş yapabildikleri için onları da satıcılarla hararetle pazarlık yaparken görmek kabildir. Ve bunlar, malların hakikî kıymetini satıcı kadar bilen kimselerdir. Pazar yanlarında tamir edilecek havlular da bulunur. Bunları çarşının alt tarafında oturan eskiciler büyük bir maharetle tamir ederler. Yaptıkları örgüler o kaadr titizlikle yapılır ki gözü aldatacak kabiliyettedir.

Hiç yorulmadan ve bıkmadan haftalarca gezilebilecek yer olan Kapalı Çarşı budur.

Atatürk Sayımız

Tarih Dünyası, önümüzdeki sayıyı Büyük Atatürkün hâtırasına tahsis etmiştir. Tarih Dünyası'nın Atatürk sayısı, büyük inkılâpçı ve büyük kumandanın hayatına dair şimdiye kadar görülmemiş resim ve yazılarla çıkacaktır.

Tarih Dünyası'nın Atatürk sayısı, birçok yazılarımızda olduğu gibi, gelecek neslin tarihçisine kaynak olacak yeni vesikaları ihtiva edecektir.

Tarih Dünyası'nın Atatürk sayısı bütün okuyucularımıza isbat edecektir ki, mecmuamızın yazı ve resim dokümanı paha biçilmez kıymettedir ve bütün bu kıymetli yazı ve resimleri sırası geldikçe neşredecektir.

Atatürk sayımızı pek çok takdir edeceğinizi şimdiden söyliyebiliriz.

Milyarlar Değerindeki Hint Hazinesi İrana Nasıl Götürülmüştü?

Yazan:

ZİYA ERKİNS

Akılları durduran Hint hazinelerinin Nadir Şah tarafından İrana nakledilmesi tarihin en büyük hâdisesidir. En yeni vesikalara istinaden yazılmış olan bu yazı, Hint hazinelerinden İrana nakledilen hazinenin neleri ihtiva ettiğini ve hazinenin tutarını bütün tafsilâtiyle açıklamaktadır.

İranın Horasan eyaleti dahilinde bulunan Gülâf kalesinde dünyaya gelen Tahmas Kuli oranın muhafızı bulunan Afşar Türkmen aşireti efradından birinin oğludur. Arkadaşları gibi çetin bir silâhsör olarak büyümüş, emsaline tefevvuk ederek bu Türkmen aşiretinin başına geçmiştir. İlk evvel Horasan ve civarını itaati altına aldı; bilâhare türlü türlü entrikalar çevirip Şâhı tahtından indirdi. Henüz bir çocuk olan oğlunu hükümdar yaptırıp kendisi de vekil şah ünvanile İranın hakikî hükümdarı oldu; daha sonraları onu da bertaraf ederek Nâdir Şâh ünvanile Şehinşahı İran oldu. Tahmas Kuli İranda bir takım ıslahat yaptı ve Osmanlılarla da harp ederek kâh mağlûp, kâh galip geldi ve nihayet sulh yapmak zorunda kaldı. Nâdir Şâhın en büyük seferi Hindistan fethidir. Türklerden ve Efganlardan müteşekkil nisbeten mikdarı az fakat disiplin ve silâhşörlükte emsaline nümune olan bir ordu ile birdenbire Efganistan üzerinden aşarak Hind topraklarına girdi. Sür'atle yürüyüp Lâhur ve diğer şehirleri itaati altına aldı. Hindistan Timurlular İmparatorluğunun merkezi olan

Hindistandan İrana nakledilen tahtlardan Taht-ı Nadiri

Delhi şehri önünde karargâh kurdu, Hind tahtında Timurîlerden Mehmed Hân Padişahdı. Şimdi iki Türkmen karşı karşıya gelmişlerdi. Yapılan uzun müzakerelerden ve çarpışmalardan sonra Mehmed Hân mağlûbiyetini kabule mecbur oldu. Kendisi tahtını muhafaza ediyor fakat Nâdir Hâna tâbi bir hükümdar olarak kalıyordu ve harp tazminatı olarak da Hind hazinelerinin İrana nakledilmesine razı oluyordu.

Nâdir Şâhın Mehmed Şâh ile devlet erkânından tazminat olarak istediği mikdar (40) karol rubiye idi. (1 karol 100 lek, 1 lek 100 bin rubye, 1 altın rubye 13 gümüş rubyedir). Hepsi (5 milyar 200 milyon gümüş rubye) ediyordu. Bu bizim son devrin gümüş parasile (41 milyar 600 milyon kuruş) karşılığı olup 416 milyon Osmanlı altını idi. Bu kadar müthiş servet Mehmed Şâh ile ümerasının hazinelerinde mevcut değildi, fakat sarayın mahzenlerinde bir takım mühürlü odalar vardı ki asırlardanberi açılmıyor ve kimler tarafından mühürlenmiş oldukları da bilinmiyordu. İşte buralar hükümdarın emirlerile açıldı. İçindekiler sayıldı, bunların, hazineden de zengin olduğu görüldü ve Nâdir Şâhın istediği tazminat kendisine takdim olundu. Yüz amele on beş gün çalışıp bu altın ve gümüşleri eriterek külçe haline getirdiler. Altınlar beş bin, gümüşler sekiz bin sandık olmuştu. Mücevherat ve diğer kıymetli eşya, hadsiz hesapsız sandıklara yerleştirildi. İrana gönderilen ganaimin kıymeti tam (300) karoldü. O devrin muasır vesikalarına göre Nadir Şâhın Hindden İrana getirdiği ganaimin cinsi ve kıymeti şöyle hesaplanmıştır. Mücevherat (43,750,000) tümen, murassa' silâhlar ve on aded murassa' tahi (33,850,000) tümen, altın ve gümüş meskûkât (93,750,000) tümen, altın ve gümüş avanî (18,750,000) tümen, nefîs ve kıymettar kumaşlar (7,500,000) tümen, kıymetli eşya 11,000,000) tümen, toplar ve harp alâtı (3,500,000) tümen, mecmuu; (212,100,000) tümen olarak gösteriliyor. Bu hesaba göre (1 tümen 8,83 frank, 212,100,000 tümen 187,284,300,000 frank) olup karşılığı (9,364,215,000) Fransız altın lirası etmektedir. Dünya tarihinde emsali pek ender olan böyle bir ganaimle İrana dönen Nadir Şâh, bu hazinelerin mühim bir kısmını Meşhedde İmam Rızanın türbesine vakfetti. Bunlar bugün muazzam kubbeleri altın

Nadir Şah

kaplı türbenin dört hazinesinde saklı bulunmaktadır. Diğer bir kısmı Şâhın öldürülüşünde haremlerinden birisi tarafından kaçırılıp Mâzenderan'ın dağlık ve ormanlık bir yerinde gömülerek bugüne kadar meçhul kaldı. Bir diğer kısmı da bugün Tahranın eski Gülistan Sarayı hazinesinde bulunuyor ki bunlar da muhtelif şekilde bir çok taçlar, tahtlar ve türlü cinsten mücevherli eşyalardan ibarettirler. Tarihî eserlerden başka Kaçar'ların müessisi Aka-Mehmed Hân nâmına yaptırılmış olan Tacgiyan denilen sağ ve sol omuzlarile gerdanından geçmek üzere tertiplenmiş en birinci cinsten kuş yumurtası büyüklüğünde müteaddid yakutlar vardır. Şahların tahta cülûslarında kullandıkları Tâc-ı İran, dört batman —bizim eski tartı ile yirmi altı okka— ağırlığında üzeri (Cevahiri Şâhidâr) denilen dünyanın en kıymetli taşlarile yapılmıştır. Gene bu eşyadan Tahtı Tâvus'un içi beş adam alacak büyüklüktedir

(Devamı 601 inci sahifede)

Tahta Çıktıktan Sonra Sünnet Olan Hükümdar

BİRİNCİ AHMED

Yazan: NAZMİ SEVGEN

I. Sultan Ahmedin on dört yaşında tahta çıkışı, on dördüncü Padişah oluşu, on dört sene padişahlık edişi, on dört şerefeli cami yaptırışı garip tesadüflerdendir.

22 Aralık 1603 tarihinde III. Sultan Mehmed ölmüştü. Ölümünden elli beş gün evvel (22 Cemaziyelevvel Pazartesi, 1012 — 1603) Padişah Saraya giderken bir meczub derviş rastgelip: «Elli altı gün sonra bir büyük hâdise olacaktır. Gafil olma, Padişahım» diye feryad etmiş, hakikaten Padişah tamam elli altı gün sonra ölmüş, büyük hâdise tahakkuk etmiştir.

Üçüncü Mehmedin ölümünün ertesi sabahı (23 Aralık 1603 tarihinde) henüz büyük hâdise hariçte duyulmamıştı. Padişahın vefatını akşamdan haber alan Kaymakam Vezir Kasım Paşa, vezirleri mevacib tevziinde, elçi kabulünde akdolunan «Galebe divan» toplanacağını, Şeyhülislâma da «müşavere edileceğini» bildirerek ertesi sabah için divana dâvet etti. Divan toplanmıştı. Bu sırada kapıcılar kethüdası, atlas torba içinde bir hattı hümayun getirdi. Kasım Paşa hattı okumak istedi. Fakat muvaffak olamadığından kethüdaya: «Bu okunmaz hattı sana kim verdi, bu Padişahın yazısı değil» dedi. Kethüda cevaben: «Beni çağırmış olan Kapı Ağasından aldım» dedi. Kasım Paşa, hattı hümayunu Reisülküttab Hasan Bey zâdeye verdi. Reis Efendi, hattı hümayunu, yalnız Kaşım Paşa işitebilecek surette okudu. Hattı Hümayunun meali aynen şöyle idi:

«Sen ki Kasım Paşasın.. Babam Allah emrile vefat etti. Ben tahtı saltanata cülûs eyledim. Şehri muhkem zapteyleyesin. Bir fesad olursa senin başını keserim.»

Kaymakam Paşa, bu garip hattı hümayuna karşı şaşırmış, neye karar vereceğini bilemiyordu. Nihayet Kızlar Ağasına şu kâğıdı yazdı: «Bu abdi zaife bir hattı şerif getirdiler, aslını bilemedik. Yohsa garez bizi imtihan mıdır, yahut bir murad yeri mi vardır. Def'i şüphe buyurasız.»

Kapıcılar kethüdası, saraya gidip gelerek Kasım Paşayı saraya götürdü. Sarayda, üçüncü Mehmedin iki oğlundan büyüğü olan Sultan Ahmed, bir taht üzerine oturmuş, etrafını Enderun Efendileri ihata etmişti.

Kasım Paşa, Müfti Mustafa Efendiye çavuşbaşı vasıtasile hemen bir davet tezkeresi gönderdiği gibi, üçüncü Mehmedin defnine aid işlerin ikmali için de Saray Mimarbaşısına icabeden emirleri verdi. Bu şler görülürken bir taraftan da bütün divan âzası saraya çağırıldı. Sarayın iç kapısı önüne bir taht konulmuştu. Sebebini hâlâ kimse bilmiyordu. Müfti ile Şeyhülislâm, vezirler vesair huzuru mutat zevat toplanınca divan ile saray arasındaki kapıdan geçerek yeni kurulan tahtın etrafına dizildiler. Birdenbire Babüssaade açıldı. Divan halkı üçüncü Sultan Mehmed çıkacak diye beklerlerken başına «şemle» denilen siyah dülbend sarmış on dört yaşındaki şehzade Ahmedin iki tarafına selâm vererek tahta doğru ilerlediğini gördüler. Bu manzara üzerine çavuşlar sevinç ve tebrik âvâzeleri izhar ettiler. Müfti, Kaymakam, Şeyhülislâm ve vezirler, kazaskerler, Yeniçeri Ağası diğer ağalar tahta çıkan yeni Padişahın elini öptüler. Bu merasimden sonra Padişah tekrar sağa sola selâm vererek Babüssaadeden saraya girdi. Vezirler ve ileri gelenler derhal matem kavuklarını «şemle» getirttiler. Matem kavuğu olmıyanlar alelâde kavuklarına siyah şeridler taktılar. Tedfin işi hazırlanınca üçüncü Mehmedin tabutu bir kürsü üzerine konuldu. Müftü Mustafa Efendinin imametile cenaze namazı kılındıktan sonra Birinci Sultan Ahmed tekrar hareme girdi. Vezirler tabutu Ayasofya camiine götürdüler. Üçüncü Mehmedin nâşı, Kur'anlar okunarak pederinin yanına gömüldü. Fakirlere ve yetimlere birçok sadaka dağıtıldı ve merasim nihayet buldu.

Burada, I. Sultan Ahmedin civanmerdâne bir hareketini kaydetmek, tarihî realiteleri kayıd ve tesbit etme bakımından

mutlaka lâzımdır. Tek şehzade olmaları cihetile kardeş öldürmek usulünün tatbikine tenezzül etmemiş olan Sultan Süleyman ve II. Sultan Selimden beri hiç bir padişah, vefatının hemen akabinde öldürülmüş olan şehzadelerinin cenaze kafilelerine refakat etmeksizin mezara girmiş değildir. İlk defa Yıldırım Bayazıdın koyduğu bu kanlı kaideden beri ilk defadır ki bir Osmanlı şehzadesi kardeşlerinin kanile kirlenmeden tahta çıkmış bulunmaktadır.

Birinci Sultan Ahmedin bu insaniyetkârane hareketini takdir ve hayranlıkla kaydetmek insanî bir borçtur. Yıldırım Bayezid tarafından kurulmuş ve ikinci Mehmed tarafından kaide yapılmış olan bu halin terkedilmesinde birinci Sultan Ahmede bir şerik aranacak olursa bu, herhalde Kaymakam Kasım Paşa değildir. Bu şeref, olsa olsa anası Handan Sultanla muallimi Mustafa Efendiye aiddir. Sultan Ahmed, tahta çıktığı zaman şehzadesi yoktu Binaenaleyh kardeşi şehzade Mustafa idam edilmiş olsaydı, Sultan Ahmedin henüz oğlu olmadığından vefatı halinde sülâle varissiz kalmış olacaktı. Bu harekette, bu mülâhaza ile beraber üçüncü Sultan Mehmedin cülûsunda on dokuz şehzadenin birden öldürülmesinden dolayı hâlâ umumî vicdanda mevcut olan endişe ve ıztırabın da tesiri olsa gerektir.

Kaymakam Kasım Paşa, üçüncü Sultan Mehmedin cenazesinin gömülmesinden evvel ve sonra, sadaret makamını elde etmek kaygusile Sultan Ahmedden bir mülâkat istediği halde kabul edilmemişti. Çünkü Kasım Paşa, Padişahın hocası Mustafa Efendiye cülûs esnasında iltifat etmemiş, sonra Padişah nezdinde güvenilir bir zat olduğunu öğrenmesile kendisine hocalar muayyenat ve vezaifi rüusunu atiye ve hediyelerle beraber göndermiş ise de faidesiz olmuştur. Padişahın Kasım Paşaya yüz vermemesini hocası Mustafa Efendinin tesir ve telkinine atfetmek yanlış olmaz.

Sultan Ahmedin cülûsunu müteakip vukubulan bir iki hâdise de kayda şâyandır: 4 Ocak 1604 de Padişah, Eyüb Sultana giderek orada mutad merasimle kılıç kuşandı. Üçüncü Murad zamanında Haseki Sultan, Üçüncü Mehmed devrinde Valde Sultan nam ve sıfatile yirmi sekiz sene devlet işlerini idare etmiş olan büyük valdesi Safiye Sultanı «Venedikli Bafa», 10 Ocak 1604 de bütün cariyeleri ve adamlarile birlikte Eski Saraya «Eski Darülfünun binasi» naklederek bakiyei hayatını, geçmişin ikbal hatıralarını anarak orada geçirmeğe mahkûm etti. Safiye Sultanın sürülmesi Sarayın ak hadım ağaları reisi «Kapı Ağası» ile siyah hadım ağaları reisinin «Kızlar Ağası» azlini mucib oldu. Bir müddet sonra da, vaktile çok nüfuzlu olan Valde Sultan Dairesi Kethüda ve Müdürü idam olundular.

Sultan Ahmed, 23 Ocak 1604 Cuma günü büyük ve muhteşem bir alayla Ayasofya camiine gitti, camiden sonra Sadrazam Malkoç Yavuz Ali Paşanın oturduğu merhum Sadrazam Siyavuş Paşanın konağına giderek orada sünnet oldu. Bir padişahın tahta çıktıktan sonra sünnet oluşu ilk defa vaki olmakta idi.

Hint hazinelerinin İrana nakli

Baş tarafı 599 uncu sahifede)

ve baştan başa altından bir koltuk şeklindedir ve binlerce mücevheratla işlenmiştir. Bu murassa' ve tarihî eşya yanında ağırlıkları yarım kırattan ve Deryayı Nûr ismi verilen ve186 kırata kadar değişen çıplak taşlardan müteşekkil mecmuu (10,000) parça Hind elmaslarından efsanevî bir kolleksiyon muhafaza edilmiştir. Nâdir Şâhın bu Hind hazinelerinden bazı parçaları da muhtelif sebepler neticesi dünyanın her tarafına dağılmış yaziyettedir. Bunlardan İstanbulun Topkapı Sarayı hazinesine girmiş olanlar da vardır. Onlar da Nurül-ayn denilen ve sonradan işlettirilmiş olan büyük çıplak elmaslar ile bugüne kadar Şâh İsmaile aidiyeti sanılmış bulunan tahttır. Bazı parçalar da Gühu Nûr elması gibi İngiltere Krallarının hususî hazinesine girdiği gibi diğer bir kısmı da eski Rus Çârlarının, Efgan Emîrlerinin ve Hind Racalarının hazinelerine dağılmış bulunuyorlar.

Birinci Sultan Muradın Müzesi

Yazan:

Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

İmza etmesini bile bilmiyerek Ragozalılarla 767 (1365) de yaptığı Ahidnâmeye elini mürekkebe batırıp bastığını yazan Hammerin hilâfına, Alim, Fâdıl, çok muhtemeldir ki bildiği Arapça ile tâkib edebildiği kitapların bulunduğu bir kütüphaneye malik olan ve Hükümdarlıkta aranan pek yüksek ve kolay kolay emsâlinde bulunmıyan meziyetlere sahib olan Birinci Sultan Murad (Hudavendigâr) makamına yakışır surette harp sahasında şehid düşmüştür. Orta boylu, orta sakallı, değirmi yüzlü, şahin bakışlı, seyrek dişli, büyükçe burunlu, uzun boylu olarak tarif edilen bu şeci' metin ve gayretli, kerim, merhametli, âdil ve siyreti güzel bizce de zamanın şer'i ilimlerini bilecek kadar âlim, ulemaya ve ilme muhib bazı eserler şahsına ithaf olunarak yazılan bu hükümdar kendisi için mukadder ve lâkin şerefli akıbetinden sonra cesedi Bursaya getirilerek Çekirgede yaptırdığı medresesini de içine alan camiinin karşısındaki sekiz mermer direğe müstenid kubbeli türbeye defnedilmiştir.

Birinci Sultan Murad

Türbesi o zamanın Türk an'ane ve terbiyesi ile kendisinden kalan hatıralarının da toplandığı bir müze oluyor. Kabrini ziyaret edenler onun şehid olurken arkasındaki elbiseden tutunuz da harp âletleri, zırhlı gömleği, imameli tacı, atlas hırkası ve ceylân derisi sımatına kadar hepsini buluyor. Bu teamül diğer padişah türbelerinde de vardı. Biz bu yazımızda bilhassa Murad Hudavendigâr'ın türbesi hatıraları üzerinde durduk.

Ölen orada mahfuz. Hürmetle ve tazimle gidenler safbestei ihtiram duruyorlar. Lâkin onun hayattaki hatıraları da orada. Adeta onun şahsî eşyasının bulunduğu müze. An'ane ve tarihe bu ne bağlılıktır? Hatıraları bu kadar benimseyenler bunlardan da ilhamlar almışlardır. Sonra bu, Türk milletinin, hislerinde ve hatıralarındaki olgunluğa ne yüksek bir misâldir.

Birinci Sultan Murad (726 (1326) da doğmuş 760 (1359) da padişah, 5 Şaban 791 (9 Ağustos 1389) da şehid olmuş ve 65 sene yaşamış bir baş. 30 sene saltanat sürmüş. Yâni yaşayacağı kadar yaşamış ve göreceğini gördüğü gibi vatanına da bihakkın hizmet etmiş. Amma o da nihayet bir fânî. Fakat şeref meydanında şerefle ölmüş. Koyduğu eserlerden Anadoludakiler payidâr Kütüphanesine ait bir kitap mahfuzumuz. Türbesindeki hatıraların mühim bir kısmı zayi olmuş. Rumelide Kosvadaki türbesinden haberimiz yok. O belki zamanında aralarına karışan bazı soysuzların hareketlerinden dilgir olmalı ki ana vatanda gömülmesini şol cihetten istemiş olabilir .Rumelinin 6,5 asır bizde kalacağını bilmiş. Pekiy sonra ne olacak? Onu maalesef bugün için hissetmiş. Ne iyi olmuş da ana vatana cesedini getirtmiş. Yoksa medeniyetini ve adâletini gördüğü Rumelide onun şehametli hatırasına hürmet edilmiyecek ve medenîyiz diye ortaya çıkanlar kim bilir ona ne feci akibetleri lâyık göreceklerdi. İşte bugün için 6 asır önce uzağı gören hüküm-

Murat I'in Kosovada şehadeti (Hünername'den)

dara Hudavendikâr derler. Hem ne Hudavendigâr.

Ömrü gazâda geçmiş. 37 harbe iştirâk etmiş. Edirneyi alan o. Kosovada Edirne için ölen o. Hem gittiği yerlere Türk adaletini ekmiş. Mamafih Hüdavendigâr için biz de gaddar davranmışız. Onun hatıralarına hürmet etmemişiz. Hakkında bir eser yazmamışız. Saltanatının son senelerinde Bursada yaptırdığı sarayı bile muhafazaya lüzum görmemişiz. Hani onun pek sevdiği Bursada türbesi civarındaki kasrı: İki asır evvel mevcut, bugün yok. Yalnız sarayının yeri malûm. Bursa hisarı içinde Şahadet camii karşısında. Hâlen Tophane denen manza-

ralı yerde. İşte bu camiin küşad resmini yapıyor. Bulunanlara veda'ı, artık Bursada son hatırasıdır. O veda' sahnesi Kosvada Şehadet meydanının başlangıcı idi. Zira o veda' onu mukadder alın yazısına götürür. Lâkin koca bir Rumeliyi bize bahşetmek mukabilinde. Onun içindir ki halk asırlarca kabrine ve hatıralarına koşmuş, bu büyük şehidin kabrinde edilecek duanın mutlaka kabul olunacağına inanmış ve kabul olunmuş da. Hattâ onun kabri toprağını bütün hastalıklarına şifa verdiğinden almışlar. Alanlar bunun sabit olduğunu söylemiş ve hattâ yazmışlar bile. Halkın nazarında Hüdavendigâr keramet sahibi olmuş. Ona her tevecüh edenin kalbi ona kendi şahıslarında kerametler göstermiştir.

İşte hacet sahiblerinin kıblesi olan türbe şekli aslîsini müteakib asırların tamirinden kaybetmiş. Bugün haricen eskiliğinden çok az şey var. 1154 (1741) tamiri bir tarih manzumesiyle yaşatılmış. Gidenler okusun veya okutsun.

Gelelim bu ferahfeza ve içine girenlerce hürmet edilen müzesindeki hatıralara.

Evliya Çelebiye göre: Kabri üzerinde sapan oku, zulesi kadife ile kaplı olduğu hâlde asılı durur. Şehid olduğu kanlı lül'ati ve sair alât ve bısatları cümle mahfuzdur. Amma Asitanei saadetine adam girdikte bir dehşettir hasıl olur.(1)

Hasan Taibe göre: Hudavendigârın harpte giydiği zırhlı gömlek, yaldızlı ve imameli taçı serifeleri ve bir atlas hırka, bir uzun ve musanna kilit ve miftah ve edayi salatta hazır ettikleri bir adet ceylân derisi seccade var. Türbeyi ziyarete gelenler görür.(2).

Bay Kâmil Kepcelioğluna göre: Türbede vaktiyle mahfuz olan zırh sırmalıdır ve Hudavendigârın harpte kendisinin giymesine mahsustur. Ceylân derisi denen seccadede ve seferlerde yemek yediği sofra örtüsü de vaktiyle bunu tepsi gibi yayarak kullanılır ve sonra silip katlayarak kaldırırlarmış.

Hâlen türbede neler var?

Kabirler önünde kitabeler. Temiz bir türbe lâkin eşyasız. Pencere perdeleri açık. Ehemmiyetle zikre değmez lâvhalar. İşte o kadar.

Bu türbeden naklolunanlar:

2 si büyük 4 şamdanı hâlen Yeşil «Sultaniye» medresesindeki Bursa Müzesinde saklıdır. Suriye veya Mısır mamulâtından, savaklı. Sultan Berkuk bunları Birinci Sultan Muradın şahadetinden sonra İslâm âleminin teessürüne tercüman olarak hükümdarın türbesine gönderiyor. Bir de Kur'ânı Kerim göndermiştir. O da türbede muhafaza edilirken, bir defa kaybolma hâdisesi üzerine bir cüz'ü Topkapı Saaryı Müzesine gönderilmiştir ki cüz cüz olduğundan 15 inci cüz'den başlayan bu 30 cüzün 24 cüz'ü çalınmış, ancak 4 tanesi müzeye naklolunabilmiştir.

Eski bir parçası hâlâ Türk - İslâm eserleri müzesinde 547/No. 35 de saklıdır. 9X28 eb'adında 108 sahifedir. Elcüzü Hâmis ve aşere altında yaldız üzerine beyazla sultan Berkuk tarafından Sultan Murad türbesine vakfına dair bir kayıt vardır. 744 (1342) de yazılmıştır. (3)

Bir diğer Kur'anı Kerim, 3 sülüs ve 2 nesih satırlıdır. 36,5X24 ebadında tezhiplidir. İmza ve tarih yoktur. Lâkin Murad Hudavendigârın Bursadaki camiine veziriazam Sokullu Mehmet Paşa tarafından 983 (1575) de vakfedilmiştir.

Aynı tarihde gelen diğer bir Kur'anı Kerim de 25X35,5 ebadındadır. Her sahifede iki satır sülüs, 14 satır nesihdir. Tarih yoktur. Hâlen müzede No. 42/2 de kayıtlıdır. Yine aynı tarihte naklolunan bir diğeri N. 25/43[1] de kayıtlıdır. 22X34 eb'adında 2 ciltdır. Hattatına ve devrine ait izahat yoktur. Yine bunlarla beraber gelen kitabesiz ve tarihsiz bir diğer Kur'anı Kerim daha vardır ki daha ufacak 17X25 eb'adındadır. Müzede N. 38/509 da kayıtlıdır.

Berkukun gönderdiği bu 30 cüz Kur'anı Kerim büyükçe bir boy olduğundan ondan kinaye (Deve dengi) diyorlar. Yâni bir devenin bir tarafına Kur'anı Kerim konursa öteki denge kıymetçe muadildir mânasına da alırlarmış (4). Bir de Hudavendiğarın türbesindeki sanduka üzerinde bir şal da varmış, çalınmış, yerine alelâde şal taklidi bir basma koymuşlar.

Hudavendigâr hazretleri yeni türbesinde ve yeni müzesinde, hayatında olduğu gibi yal-

---

(1) Evliya Çelebi Seyahatnamesi, cild 2. S 14, sene 1050 (1640).

(2) Hatıra-Miratı Bursa. 1323.

(3) Memduh Turgut Koyunluoğlu. Bursa gezintilerinden (Abideler) Uludağ mec. No 2, 1935.

(4) Müze memuru Bay Avni tarafından bunun herşeyi için söylendiğini ve bilhassa Kur'anı Kerim khakında da kıymetini beyan için nakledildiğini bildirir.

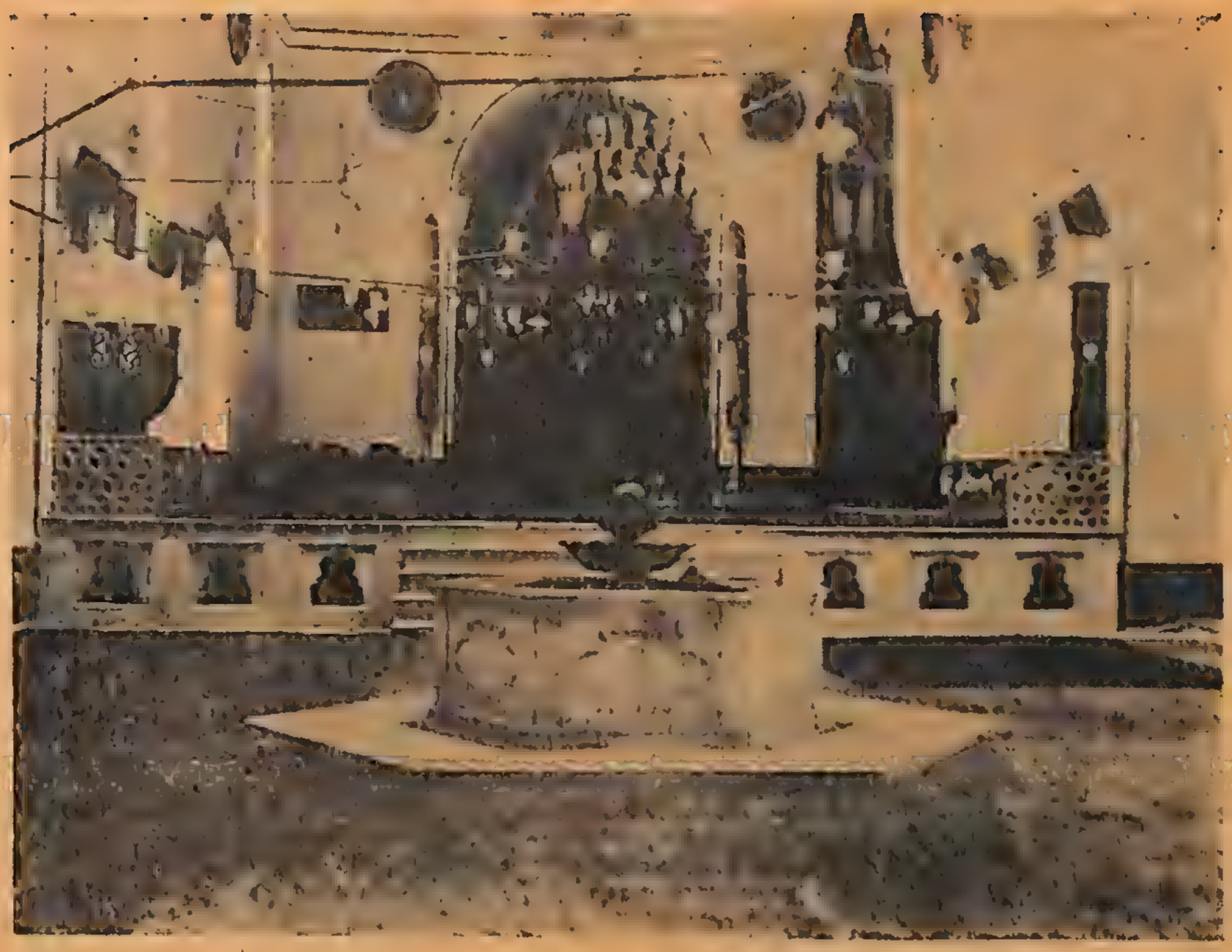

Bursada Birinci Murat camii

nız değil. Kendisine ölümlerinden sonra yanına kabulüne lâyık görülen birçok maiyyeti var. Heysi taallûkatı. Oğlu ve torunlarını sıralayan gibi sıraya dizilmiş buluyoruz.

5 Şaban 791 (1389) da Kosovada Miloş Kabloviç taarfından hiyanetle Birinci Sultan Murad «Hüdavendigâr» şehid edildikten sonra iç uzuvları çıkarılarak mahallinde gömülmüş ve bilahara üzerine türbe yapılmıştır. Kosovadan Bursaya tahminimizce tuzlanarak mumya gibi sarılmış mübarek naşı zîri zemin edilerek yani altındaki eskiden yapılan künbedin de zeminine defnedilmiş yahud da sandukaya konmuştur. Oraya girenler bir zamanlar orasının depo gibi kullanıldığını ve bir iskelet veya sandukasına rast gelinmediğini söyliyorlar.

Türbede kendisinden başka medfun olanlar:

— İkinci Sultan Bayezidin oğlu olup 910 (1504) de Kefede ölen Şehzâde Mehmed, duvarın kenarındadır.

— Hudavendigâr gâzinin küçük oğlu Şehzâde Yakub Çelebi 769 (1368) de doğmuş. 791 (1389 da doğmuş. 791 (1389) da Yıldırım Sultan Bayezit tahta çıkınca yeni tâcidâr Ağabeğisi tarafından Kosvada şehid edilmiştir. Karesi valisi idi. Eyâleti askeriyle muharebede hazırdı.

— Emir Süleyman oğlu Şehzâde Orhan Çelebi 819 (1416) da doğmuş, 832 (1429) da Bursada vebadan ölmüşlerdir. (1).

— Emir Süleyman, Hüdavendigârın solunda medfundur. 782 - 814 (1380 - 1411).

— Yıldırım Sultan Bayezidin oğlu Musa Çelebi 816 (1413).

— Ayrıca isimleri mâlum olmıyan veyahut zamanla kaybolan 4 kabir.

Ayrıca üzerinde durulacak efsaneleri olan Çekirge Sultan da türbenin kapısı haricinde ve türbeye bitişik olarak medfun.

Resimler ve izahları:

1 — Birinci Sultan Murad Hüdavendigârın renkli ve şimdiye kadar bir yerde neşrolunmamış minyatürü. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine K. No. 2132.

2 — Birinci Sultan Muradın Kosvada şehid olması. Tam göbeği üzerinde yara aldığı görülüyor. Muharebe meydanında onun katilini tepeliyorlar. Üstad Osmanın Hünernâmedeki tablosu. Topkapı Sarayı Müzesi Hazine K. N. 1532. Varak: 94.

3 — Bursada yaptırdığı Çekirgedeki camiinin içi. (Esad Fuad Tugay tarafından alınmıştır).

4 — Türbenin dışında bir şehzadenin mezarı.

Nefes zade İsmial Efendinin nefîs yazılarından, 1083 tarihli bir kıta (Aslı Topkapı Sarayı Müzesinde)

1640 - 1690 Yıllarında Hat Sanatkakları

Yazan: KEMAL ÇIĞ

Daha evvelki yazılarımızda, adedi binleri aşan hattatlarımızı anlatabilmek için bu vâdinin çok sivrilmiş bellibaşlı üstatlarını ele alarak onların üzerinde durmak ve ikinci, üçüncü derecede kıymet olanlardan da dolayısiyle bahsetmek suretiyle yazımıza devam edeceğimizi söylemiştik. Bu cümleden, İslâm âleminde «hüsnü hattın» doğuşunda rol oynıyanlarla, inkişafına hizmet edenleri daha evvelki «Tarih Dünyası» sayılraında incelemiş ve buradan Türk hattatlarına geçerek, sadece Türklerin değil, bütün İslâm âleminin en büyük hattatı olan ve Onbeşinci asırlar Onaltıncı asrın birinci çeyreğinde yaşamış bulunan Şeyh Hamdullahtan bahsetmiştik. Aşağı yukarı Şeyh Hamdullah kadar şöhret yapmış ve 17 nci asırda yaşamış olan Hafız Osman Efendiye geçmeden evvel, Şeyh ile Hafız Osman arasında âdeta bir köprü vazifesi görmüş bazı sanatkârlarımız vardır ki, onların da üzerinde durmamız icap eder. Ölüm tarihleri herbiri 1050 ile 1100 arasında olan bu hattatlardan bilhassa «hüsnü hat» vâdisinde bahsedilmesi lâzımgelen şahsiyetler; Abdullah Kırımî, Şerif Abdullah, Hüsameddin Zerrinkalem, Siminkalem, Kızkapan zade Mir Ahmet, Ömer bin Nasuh Paşa, Mustafa Bevvab-es-Sultanî, Muhammed Belgradî (Paşa), Derviş Ali (eski), İbrahim Üsküdarî, İsmail Nefsi zade, Muhammed-el-Eyyubî, Mustafa bin Ömer-ül-Eyyubî gibi yarım asırlık bir devir için-

Derviş Ali (eski) nin 1077 tarihli ve nefîs tezhipli Kur'anı Kerim'inden... (Aslı Topkapı Sarayı Müzesindedir)

de, emsalleri arasında kendilerine isim yapmağa muvaffak olmuş hattatlarımız vardır ki, bıraktıkları âsâr cidden nefîs ve zevkle tamaşaya şayan parçalardır. Bu şahıslardan üç tanesi 17 nci asrın dev hattatı olan Hafız Osmanın yetişmesinde rol oynamış, yani bizzat ona hocalık etmiş olmaları hasebiyle üzerlerinde ayrıca durmağa mecburuz.

Bunlardan birincisi Derviş Ali (eski) (1), zamanında:

Harfine bir kimse nokta koyamaz
Fadlu dânişle olursa bu Ali
Bir eser kaldı ki sönmez haşredek
Fenni hat içre ziyayı meş'ali

---

(1) Kendisinden yarım asır sonra vefat eden diğer Derviş Aliden tefrik için buna «Eski» diğerine «Yeni» demişlerdir.

Dedirten Derviş Ali, Şeyhin şöhretli talebelerinden Halit Erzuruminin talebesidir. Dergâhı Âli yeniçeri ağalarından Kara Hasan oğlu Hüseyin Ağanın himayesinde yetişmiş ve karakullukçu dahi olmuştur. «Hüsnü hatt» a karşı olan fazla temayülü dolayısiyle kendisini büsbütün hat sanatına vermiş ve hakikaten sanat kıymeti yüksek eserler bırakmıştır. Kur'anı Kerim, En'am, Evrad, kıtaat ve mürakkaat olarak o kadar çok eser bırakmıştır ki, bu meyanda sadece Kur'anı Kerimlerin adedi kırkı mütecavizdir. İstanbulun bazı çeşmelerinde celî yazıları da bulunan Derviş Alinin eserlerinin birçoğu devrinin kendisi kadar şöhretli bir müzehhibi olan Sürahi Mustafa isimli bir sanatkâr tarafından tezhiplenmiştir. Yazı ve tezhip bakımından ayrı ayrı birer sanat eseri olan bu yadigârların seyri, insana büyük bir zevk ve haz vermektedir. Sayısız talebeleri arasında bilhassa Hafız Osman Efendi ve Sadri esbak Köprülü zade Ahmet Paşanın bulunması üstün değeri hakkında iki büyük şahit telâkki edilebilir. Ölümü hicrî 1084 (1673) olup Topkapı haricinde Mesnevî şârihi Sarı Abdullah Efendi merkadi kurbünde metfundur.

Bunlardan ikincisi Suyolcu zade Mustafa Eyyubîdir. Eyüplü Ömer Efendi isminde birinin oğlu olup meşhur Devha-tül-Küttab isimli kitabın müellifi Suyolcu zade Necip Efendinin de dedesidir. Şeyh vâdisinde yazanların oldukça şöhretlilerinden olan bu sanatkâr, eski Derviş Aliden icazetname almağa muvaffak olmuş, kendisi de birçok talebe yetiştirmiştir. Bu meyanda Hafız Osman Efendi de talebelerinden olup 18 yaşında iken icazetname almıştır (2). 70 sene yaşamış olan Mustafa Eyyubî Hicrî 1079 (1668) da öldüğü zaman; 50 aded Kur'anı Kerîm, 100 aded en'amı şerif ve miktarı tesbit edilememiş çok sayıda kıt'a yazdığı biliniyordu. Türk hat san'atının hakikaten değerli birer örneği olan eserlerinden bugüne kadar gelebilenler, müzelerde ve koleksiyonlarda titizlikle muhafaza edilmektedir. Mezarı, Eyübde Kazasker Arif Efendinin medresesi karşısındaki sokakta bulunmaktadır.

İsmail Nefsî Zâde: Hâfız Osmanın olgunlaşıp tam şeyh vâdisine girmesinde son

(Devamı 610 uncu sahifede)

---

(2) Tuhfei Hattatîn, sahife 536.

Babıâli Baskını

Yazan:

AHMET BEDEVİ KURAN

Babıâli baskını, yakın tarihimizin en mühim hâdiselerinden biridir. Yazının muharriri, bu hâdiseyi kendi görüşiyle izah etmektedir

12/Kasim/1912 senesinde başlayan Balkan Harbinin İstanbulda yarattığı sefalet ve yeis memleketin ruhî durumunu çok sarsmış, iki üç ay evvel iktidara geçen Ahmed Muhtar Paşa kabinesini zaafa uğratmıştı.

Tatmin edilemiyen bir hırsla tekrar iktidarı ele almak isteyen İttihad ve Terakki Cemiyeti, umumî efkârda husule gelen füturdan istifadeyi gözden gaçırmamış ve hükûmet aleyhine cephe almıştı.

Balkan ittifakı; Adl-ü İhsan Kabinesi adı verilen Hakkı Paşa Hükûmeti zamanında ve İtalyanların Trablusgarba tecavüzleri sırasında vücuda gelmişti. Buna rağmen İttihad ve Terakki mensuplarının politika ve mevki düşkünleri lâkaydî ve gafletlerinin bir neticesi olarak böyle bir harb esnasında ve 12/Kânunuevvel/1328 tarihinde Beşezade Emin Beyin Vefadaki evinde Bâbıâli baskınını kararlaştırmışlardır.

Bu kararın ittihazından sonra da muhtelif semt ve muhitlerde toplanarak takib edilecek hattı hareketi tesbite ve baskına iştirak edecek taraftarlarının çokluk olmasını temine çalışmışlardır. Çünkü demokratik tedbirlerle iktidarı elde etmek mümkin değildi.

Hattâ daha evvel, Balkanlılarla aramızda nota teati edildiği sıralarda Muhtar Paşa Hükûmetini iskat etmeyi denemişler, bu maksadla İttihad ve Terakki Cemiyeti fedailerinden Sakallı Şeref Beyin tertibile Aka Gündüz ve Çopur Hilmi Beyler faaliyete geçmiş, Darülfünun talebelerini Bâbıâli önünde toplanmağa ve nümayiş icrasına teşvik etmişlerdir.

Fakat bu kafileyi o vakit Memduh Şevket, Kara Kemal ve Hamal Ferid Beyler

Nazım Paşa

gibi İttihad ve Terakki Cemiyetinin tanınmış simaları, ahvali müsaid bulmadıkları için, önlemiş ve daha ziyade ileri gidilmesine mâni olmuşlardı.

Maamafih bu nümayişin hükûmeti iskat maksadile hazırlandığı anlaşıldığından müşevviklerden Şeref ve Aka Gündüz tevkif edilerek Bekir Ağa bölüğüne gönderilmişlerdir. Bundan dolayı bu defa da aynî âkibete duçar olmaktan korkuyorlar, ihtiyatlı bulunmayı ve plânlı hareket etmeyi lüzumlu görüyorlardı.

İşte Balkan Harbinin başlangıcında olduğu gibi devamı günlerinde de İttihad ve Terakki kodamanları hükûmeti ele geçirmek hırsile bir takım teşebbüslere girişmekten bir an hâli kalmamıştır. Bu, onlar için bir sevki tabiî haline gelmiş ve iktidar mevkiinden ayrılmış bulunmayı izzeti nefislerine yedirememişlerdir.

İttihadcıların bu zaafı Ahmed Muhtar Paşayı istihlâf eden Kâmil Paşa hükûmetince de malûm olmakla beraber resmî makamlar buna kıymet vermiyor ve memleket büyük bir buhran içinde çalkanırken tekrar iktidarı ele geçirmek teşebbüsüne girişileceğini ummuyordu.

Filvaki hükûmet maruz kaldığı haricî müşkülâttan fevkalhad bunalmış, dahilî işlere göz atacak vakit ve zamandan mahrum bir hale gelmişti. Bununla beraber her taraftan vaki olan ihtarlar hükûmeti biraz ikaz etmiş ve etrafında dönen fırıldaklardan mümkün mertebe müteyakkız davranması zaruretini nihayet anlamıştı. Zira muhtelif menbalardan elde edilen malûmattan hükûmet erkânına da İttihad ve Terakki Cemiyetinin bütün kuvvet ve kudretile iktidarı ele almağa çalıştığı kanaati gelmişti.

Bu itmi'nâna binaen resmî menbalara tamamen itimad edemiyen hükûfet ricali, ötedenberi İttihad ve Terakki Cemiyeti ile mücadeleye girişmiş ve kendilerine güvenilebilir elemanlarla sıkı temas tesisini ve onların maddî, mânevî yardımlarından faydalanmayı muvafık görmüştü.

Bu mülâhazaya mebni bazı rüfekaya olduğu gibi bana da müracaat vaki olmuş ve bu hususta bir iki hükûmet erkânile ben de müdavelei efkârda bulunmuştum.

Bunun mucib sebebi de vaktile Paris'ten kalkıp, mahkûm bulunmama rağmen, Manastıra kadar gitmem ve açık hava karargâhına çekilerek İttihad ve Terakki hükûmetine karşı cephe alan ve Said Paşa hükûmetinin sukutuna fiilen âmil olan zabitlerle işbirliği yapmış bulunmamdı.

Hükûmet erkânile aramda cereyan eden görüşmeler enteresan olmakla beraber en ziyade nazarı dikkati çeken Beyoğlu mutasarrıflığında vukubulanı ve bu münasebetle agâh olduğum bazı hakikatlerdir. Bunların açıklanması o günkü hükûmetin durumunu ve Bâbıâli baskınında İttihad ve Terakkinin muvaffakiyeti esbabını aydınlatacaktır.

Ben o tarihlerde Şişlide Kâğıdhane caddesinde oturuyordum. Bir gece Beyoğlu Mutasarrıflığına ait bir otomobil kapımın önünde durmuştu. Otomobilden inen bir sivil, kapımı çalmış ve Beyoğlu Mutasarrıfının beni görmek istediğini ve hemen intizarda bulunduğunu söylemişti.

Bunu reddetmek mümkün değildi. Maksad izah edilmemekle beraber resmî bir taleb mevzuu bahis oluyordu. Dâvete icabet ettim ve beni Mutasarrıflıkta Şükrü Bey isminde Müdirandan birisinin odasına aldılar. Hoş beşten sonra bu zât asıl maksada temasla İttihad ve Terakki rüesasının Said Halim Paşa yalısında toplanarak hükûmete karşı komplo hazırlamakta olduklarını beyan ve bu hususta alınacak tedbirler hakkında fikrimden istifade edilmek istendiğini dermeyan eylemişti.

Bunun üzerine vükelâ heyetinin bu ahvalden haberdar olup olmadığını sormuştum. Verdiği cevap evet'den ibaretti. Hattâ nazırlardan birinin benimle hasbihalde bulunmalarını kendilerine tavsiye ettiğini de sözlerine ilâve eylemişti. Ben bu itiraflardan ve acız izharlarından son derece müteessir olmuştum. Demek hükûmet haberdar bulunduğu bir komployu bertaraf edemiyecek kadar zayıf ve ferdî yardımlara muhtaçdı.

Ben bu düşüncenin tahtı tesirinde mademki ahvale vakıf bulunuyorsunuz, hükûmeti tedbir ittihazından men'eden nedir. mealinde bazı şeyler söyledim ve müdirin yanından ayrıldım.

Bizler İttihad ve Terakki Hükûmetinin ıskatı uğruna az zahmet çekmemiştik. Bu fedakârlıklar herhalde böyle âciz bir hükûmet teşkili için ihtiyar edilmemişti.

Oradan ayrılırken sabahleyin Bâbıâliye giderek Sadrazam Yâveri ve Manastır kıyamının elebaşılarından dostum Nafiz Beyle görüşmeyi kendi kendime kararlaştırmıştım.

Ertesi günü Bâbıâliye giderken tesadüf ettiğim ve ötedenberi muhalefeti ile tanınmış Paris rüfekamızdan Bahriyeli Şevki Bey, bir iki gün içinde İttihadcıların Bâbıâliyi basacakları haberini vermişti. Bu havadis sinirlerimi daha ziyade bozmuş ve bundan dolayı Nafiz Beyin odasına asabî bir halde girmiştim. O da ayni tehlikeyi izhar etmekte gecikmemişti.

Ne gibi tedbirler alındığı hakkındaki sorguma arkadaşım me'yus bir tavır ile gel gör diyerek beni Bâbıâlî binası altındaki kemerde toplanmış askerlerin yanına götürmüştü. Askerin kumandasını Osman Bey isminde bir yüzbaşı deruhde eylemiş bulunuyordu. Halbuki bu zât ötedenberi İttihad ve Terakki Cemiyetinin fedailerindendi. Nafiz Beyi ikaz etmek istediğim zaman sözümü tasdikle beraber ne yapalım Enver (Paşa) bunu münasib görmüş ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa da bütün ısrarlara rağmen kendisini değiştirmek istemiyor, ceva-

bını vermişti. Bu ifadeden Nazım Paşanın İttihadcılara karşı müsamahakâr bulunduğu zannı hasıl olmakta idi.

Anlaşılıyordu ki tertipler çok ilerlemiş ve İttihadcılarca her türlü muvaffakiyet tedbirleri alınmış, yalnız ilgili topluluğun Bâbıâliye doğru yürümesi gün ve saatinin tesbiti kalmıştı.

Nitekim bu bahsettiğim hâdiselerden üç gün sonra Bâbıâli 10/Kânunusani/1912 Perşembe günü İttihad ve Terakki rüesasından mürekkep ufak bir kütle tarafından basılmış, beş on dakika içinde Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve yâverlerden Kıbrıslı Tevfik ve Nafiz Beyler, Yakup Cemil ve rüfekasının kurşunlarına kurban gitmişler ve hükûmet erkânı da odalarında mevkuf tutulmuşlardı. Kâmil Paşa hükûmeti bu suretle nezaret ve kontrol altına alındıktan sonra da bu vak'anın belli başlı kahramanlarından bulunan Enver (Paşa) muhafızı Mümtaz Beyle Birlikte doğruca saraya gitmiş ve Sultan Reşad'dan —meşrutiyet prensiplerine aykırı bir surette— Sadrazamın azli iradesini alarak sür'atle Bâbıâliye dönmüştür.

Ayni zamanda Cemal Bey (Paşa) İstanbul muhafızlığını, Azmi Bey de Polis Müdüriyetini işgal eylemiş ve her tarafa gereken emirleri vermeğe başlamışlardır.

Halbuki hâdisenin vukuundan evvel Dahiliye Nazırı Reşid Bey tarafından İstanbul Muhafızlığına yazılan 18/Teşrinisani/328 tarihli mahrem tezkerede isimler tasrihi suretile baskın hazırlıkları işaret edilmekte ve muhafızlığın nazarı dikkati celbolunmuş bulunmaktadır. Buna rağmen İttihad ve Terakki elemanları teşebbüslerinde muvaffak olmuşlardır.

Hükûmet darbesini müteakib bazılarını ve bu meyanda beni de tevkif etmişlerdi. Götürüldüğüm Beyoğlu Polis Müdüriyetinde tevkifim hakkındaki mahkeme kararını ısrarla istememem üzerine Polis Umum Müdürü Azmi Beyle yapılan zarurî telefon muhaberesinden sonra aşağıdaki taahhüd senedini imzaladığım takdirde serbest bırakılacağım bana bildirilmiştir:

Taahhüd Senedi Sureti

«Nazım Paşanın katlinden dolayı Adliye Nezareti tarafından vukubulacak dâvete bilâ kayd ve şart icabet edeceğimi taahhüd ederim.»

Ben de bu senedi imza edip Beyoğlu Polis Müdürüne vermek mecburiyetinde kalmıştım. Bu taahhüd senedinden maksad icabederse Nazım Paşanın katili sıfatile beni mahkemeye vermek ve ipe göndermekti.

Lâkin bu ihtiyatkârlığa hiç de lüzum yoktu. Çünkü ortada birkaç cenaze mevcut olmasına rağmen bu cinayetlerin faillerinden hesap sormak hiç bir vakit mümkün olmamıştır.

Esasen yeni kabineyi teşkil eden Mahmud Şevket Paşa, cereyan etmekte olan hazırlıklardan haberdar bulunuyordu ve sadarete getirileceği Enber Bey (Paşa) tarafından birkaç gün evvel, Ali Haydar Mithat Bey vasıtasile, kendisine bildirilmişti Tabiî bu vak'adan dolayı mes'ul aramak bu hükûmetçe imkânsızdı.

Bu vaziyet karşısında İttihad ve Terakki hükûmetleri bilâ kaydü şart memlekete yeniden hâkim kesilmiş ve bu sayede birinci Cihan Harbine hiç bir itiraza uğramadan iştirakde muhtar kalmışlardır.

Harbin acı neticesi ise herkesce malûmdur. Binaenaleyh Bâbıâli baskını, bilâhare memleketin tamamen düşman istilâsına maruz kalmasına bir mukaddeme teşkil etmiş ve o tecavüzkâr hareket Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesini hazırlamıştır.

Bununla beraber komplo hazırlığından daha evvel haberdar bulunan Kâmil Paşa hükûmetinin icabeden tedbirleri ittihazda ihmal göstermesi teessüfe şâyan ve o nisbette tenkide müstahaktır.

Hat San'atkârları

(Baş tarafı 607 nci sahifede)

ve mühim rolü oynıyan Nefsî Zâde İsmail, «Gülzârı Sevab» isimli kitabın müellifi Seyyid İbrahim Nefsî Zâdenin akrabasından ve Halid Erzurumî talebelerindendir. Hâfız Osmana gelinceye kadar; Şeyhin oğlu Mustafa Dede hariç; şeyh vâdisini en iyi takip eden bir san'atkârdır. Öyle ki, kendisinin harflerinin karınları geniş olmasa idi eserlerinin Şeyh Hamdullah eserlerinden farksız olacağı hem Tuhfei Hattatin ve hem de Hattı Hattâtan'da kayıdlıdır. Hakikaten bugün iki san'atkârın eseri yanyana gelince bu hükmün ne kadar doğru olduğu gayet açık görünmektedir. Hicrî 1090 (1679) tarihine tesadüf eden Nefsî Zâde Türk hat san'atının iftihar edeceği nümuneleri bırakmıştır.

Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mıydı?

Yazan: M. ÇAĞATAY ULUÇAY

Dördüncü Muradın sert iradesi, yasakları, emirlere itaat etmiyenlere karşı verdiği ağır cezalar halkı sindirmiş, memlekette düzenlik yaratmıştı. Bu hal Sadrıâzam Kara Mustafa Paşanın öldürülmesi, Girit Seferinin açılması, padişah hakkında bir takım dedikoduların başlamasına kadar devam etti. Kösem Sultanın işlere daimî surette karışması, istediği adamları idare başına getirtmesi, padişahın zevk ve safaya düşkün olması, işleri tekrar yolundan çıkardı. İstanbulda spahi-yeniçeri kavgası, Anadoluda sarıca ve sekbanların isyan ve şekavetleri, Anadoluyu veba gibi kasıp kavurmağa başladı.

Bu durum karşısında, Sultan İbrahimin de sert davrandığı, eşkıya geçinenlere verdiği çok ağır cezalardan anlaşılıyor. Gerçi kardeşi IV. Murat gibi geceleri kol gezmiyor, bacaları koklamıyor, sokakları dolaşmıyorsa da, kanuna aykırı hareket eden, âsiyi haber alınca da, İstanbulda ise Sadrıâzamdan en ufak zabite kadar, taşrada ise beylerbeyiden subaşılarına kadar, âsayişi temine memurlara emirler gönderiyor, ölü veya diri olarak yakalamalraını istiyordu.

«Hiç müsellimi şaki-i mezburu ele getürmiyorsun? Yohsam mühlet mi verdin? Benim sözüm masharalık mıdır? Niçin göz kulak tutmazsun? Elbet murad-ı hümayunumdur ele gelmesi. Azîm takayyüt etmek gereksün. Merhum caniyçün sonra sen bilürsün; şimdi gine Urumeli beylerine emr-i şerif gönder, her kangısı ele götürürse üstlerine mukarrer name ihsan olunur, elbet sözümü yerine getür. Heman emri şeriften gönderesün, bulalar. Dünyada ne fitne başılar takayyüt etmeğile bulundu, o da bulunur ve şöyle bilesiz.»

Eşkıyaların başları kesilmiş olarak gelirse bunlar Bab-ı Hümayun önüne yeniçeri kazanları gibi diziliyor, halka gösteriliyordu Arnavut eşkıyasının *«bellû başlularından on iki baş gönderüp Bâb-ı Hümayundan taşra...»* da halka teşhir edilmişti. Bu gibilerin malları ve emlâki de zaptediliyordu. Taşradan veya İstanbuldan diri yakalananlar, derhal hapsediliyorlar, haklarında gelecek fermanı bekliyorlardı. Padişah bu gibilerin durumunu da yakinen takip ediyordu. Yalancılıktan dolayı hapsolunan Başmakçızadeyi hattiyle hapsettirmiş, sonra da küreğe koyma emrini göndermişti: *«Fermanım olan Başmakçı kezzabı kadırgaya kodun mu? Gitli mi, yohsam gitmek üzere mi? Heman mülâyimini ta'cil tutasın...»* Bunun üzerine Sadrıâzam, padişaha bir telhis göndererek Başmakçızade ve evinde zaptolunacak eşyası bulunmıyan Kâtip Ahmedin affedilmelerini rica etmişse de Sultan İbrahim şu hattiyle, Sadrıâzamın ricasını kabul etmemişti:

«Çünkü kefarete yarar yoğ ise, satup akçe ettiresün, ceba olmaz, Mesila ise yalna söyleme düşer mi? Kitaplarında var mı? İstemem dursun hapis, sen bilürsün.»

Mamafih çok nadir hallerde affettiği de görülüyordu. Bu mazhariyete uğrayanlardan biri Assaf Paşadır:

«Ol Assaf Arabî (Arabın) gerçek hapsine fermanım oldu, gine merhamet ittüm, hapisten çıkarasun, ko duada olsun, nafakası tâyin olunduysa otursun. Bir yerceğiz bulasun ve zalim her kande var ise beni sever sen yer yer haklarından gelesin. İyiyi kani senden bilürüm, tehevvürde ol, halka göreyim seni, şöyle bilesin...»

Eşkıyanın, suçlunun mutlak cezaları veriliyordu. Eşkıyalar, ya asılıyor, ya kafaları kesiliyor, yahut da kazığa vuruluyorlardı. Çok zaman padişah bunları sarayda katlolunursa gözleri önünde yaptırıyor, hariçte olursa, kıyafet değiştirerek, bu vahşiyane manzarayı seyretmekten Neron'casına zevk alıyordu. Hattâ bir defasında: *«... O şaki-i mezbur hapsi katlettin mi, yohsa dahi etmedün mü? Biz fikrettik, saadetle âdil köşke varup seyretmek idi...»* Fakat bu önemli bir eşkıya olmadığından orada idam edilemezdi. Bunun için Sadrıâzam, padişaha şöyle bir cevap vermişti: *«... Hakkından gelinmesi ferman olunan şakî âdil köşkü önünde cezası verilmek mülâhazai hümayunları olmuş Benim saadetlû padişahım, ol şakî alçak hallû olup Kasımpaşa semtinde olmağla ol mahalde fermanı hümayunlariyle salb olunmuştur. Âdil köşkü önünde hakkından gelinecek büyük kimse gerektir. Hâlâ Rumelide ahzolunan Pıçakçı oğlu nam şakî gelmek*

üzeredir, ol geldikte âdil köşkü önünde cezası verilse münasip olur ve ona benzer şakîler girdikçe olur...» Padişah bu durum karşısında ses çıkarmamış ve telhisin üzerine *«Malûmu şâhanem olmuştur»* yazmıştır.

Ölüm mahkûmu şehri dolaştırılıyor, halka gösteriliyor, ondan sonra, hüküm yerine getiriliyordu. *«Fermanı âlişanları üzere Ali Deruduru cümle şehri dolaştırıp teşhir ediyorlar, tamam dolaştıktan sonra fermanı hümayunlariyle hakkından gelinsünmü? Ve ne mahalde gelinsün?»* Buna Sultan İbrahim şu hattı yazmıştı: *«Yarın dahi teşhir etsünler, sonra hakkından gelinsün, zulüm ricat vermiysün...»*

Ölüm cezası cuma gün ve gecesi yerine getirilemiyor, başka bir güne bırakılıyordu Sultan İbrahim birçok öldürme vakalarını bizzat seyrediyordu. Meselâ Edirnekapısında kazığa vurulacak Yahudilerin kazığa vurulduğunu seyretmek üzere kıyafet değiştirerek oraya kadar gitmişti:

«Tebdil ilen bakayım dedüm, sabah arzolunan Yahudiler kazuğa ver deyu Edirnekapusuna vardım, görmedim. Yohsam dahi vermedin mi? Aradım göreyim deyu. Sonra İmam iskelesinde meğer senin kayığın hazır imiş, buldum bindim, sordum sen iç yüzünden gitmişsün, heman emrolunduğu yerde kazığa vermediğine pek darıldım!..»

Anadoluda, kendisinden evvel, Kalenderoğlu, Karayazıcı, Canbolatoğlu, Yusuf Paşa, Cennetoğlu, Kınalıoğlu gibi meşhur Celâlîler türemişti. Kendi zamanında Hüseyin Paşa, Vardaroğlu Ali Paşa, Katırcıoğlu ve daha birçok âsiler bayrak kaldırmışlar, yol kesmişler, şehir soymuşlar, insan öldürmüşlerdi. Padişah zalimlere gaddar olduğu kadar, o nisbette de tebaasına rahim ve müşfikti. Bir eşkıyanın adını duyunca, bir paşasının bayrak kaldırdığını haber alınca, bütün kuvvetlerini seferber ettiriyor, yakalanıncıya kadar uğraşıyordu. Sultan İbrahim demek idefiks demekti. O bir şeyi yapmağa karar verdikten sonra onun peşini bırakmıyordu. Hele eşkıyanın ve zalimin amansız takipçisi ve düşmanı idi. Bunların ele girdiklerine dair kâğıtları alınca, öldüklerini duyunca derin zevk duyuyordu. Böylelerinin öldürülmesi, gözlerinin önünde kazığa vurulması veya kellesinin uçurulması, onun garip ve tuhaf ruhunda engin bir haz ve sürur yaratıyordu. Âdeta eski Romalılar gibi, böyle haberleri işitmekten, bu gibi sahneleri seyretmekten haz duyuyordu:

«Selâmdan sonra ol kadar safa eylemişim ki hiç olmaz, ol şakî ele getürdüğünüze. Zira ümmeti Muhammede şerli olan adam dünyada ne gezer, hemişe Hak Sübhane ve Taâlâ böyle bed-hak olanları kendi azametiyle kahreyleye ve sen dahi diğer cümle kullarum bundan hissa alın. Bu kadar çalıştılar, ele girmedi, şükür Hüdaya her şeye gücüm yetti, ve bana kem satanları ve devletime göz dikenleri berbat eylesün...»

GELECEK YAZI: Sultan İbrahim ve İstanbul.

Kleberi vuran hançer

Gördüğünüz resim, Mısırı istilâ eden Fransız kumandanlarından Kleber'i vuran hançerdir. Malûm olduğu üzere Napolyon, Mısırın idaresini Kleber'e bırakmıştı. Halil Süleyman adında biri, yukarıdaki hançerle Kleber'i öldürmüş ve kendisi de sağ elinin ateşte yakılmasına mahkûm edilmişti. Hikâye meşhurdur, eli ateşle yakılırken en küçük bir ses çıkarmıyordu. Fakat bir aralık bir kıvılcım, yakılmakta olan elinin üst kısmına sıçrayınca isyan etmiş, bundan hayrı edenlere:

— Elimi kanun mahkûm etti, kolumda ise kanunun hükmü yoktur, binaenaleyh oraya kıvılcım sıçratamazsınız! demişti.

MUHTEREM CASUSLAR

Yazan:
RAZİ YALKIN

— Bugünden itibaren; tıpkı sizler gibi benliğini aziz milletimizin selâmet ve saadetine vakfu nezretmiş; bir fedayi addediyorum kendimi. Mesaimizde muvaffak olacağımıza inanıyor ve evvelâ Cenab-ı Hakkın avnü inayetine, sonra da sizlerin bana kazandıracağınize emin bulunduğum büyüklerinizin teveccüh ve itimadına güveniyorum. Haydi hoşça kalınız beyler...

⁂

Köşkten ayrılırken; o günden sonra, birleşeceğimiz gün ve saatleri ve fevkalâde hal ve vaziyetler vukuunda karşılıklı nasıl haberleşebileceğimizi de; o kara ve nühusetli günlerin icabı olarak karşılaşılması pek ihtimalli gördüğü tehlikeleri göz önünde bulundurarak; isabetli bir şekilde tâyin etmeyi unutmıyan ve bu hususlaki görüş, düşünüş ve buluşlariyle son derecede bizleri kendine hayran bırakan Fehime Sultan; herhangi bir menfaat mukabili olarak değil, ancak milletine karşı beslediği ölçüsüz sevgi ve saygısının, aşırı derecedeki bağlılığının icabı hakikaten büyük bir feragat ve fedakârlıkla çalışmıştı. İstihbarat işlerindeki vukuf ve istidadı, gruplarımıza kazandırdığı başarılariyle, birçok arkadaşlarımızı hayretlere düşürüp çırpındırmış, hele, merkez kumandanı Albay Esat Beyi kendine hayran etmiş ve minnettar bırakmıştı.

Hiç unutmam; artık, aramıza gereği gibi karışan ve işine alışan Fehime Sultan; o günlerde Sirkecide tramvay durağındaki mağazasında bizlere birçok yardımlarda, bilhassa haberleşme hususunda aracılık yapmakta olduğunu yine bizden öğrendiği rahmetli Hafız Âşir (1) Efendiye bir gün ansızın ve şehirli bir bayan kıyafetiyle geliyor. İsminin Ferhunde ve akrabamdan olduğunu ve benimle pek mühim bir iş hakkında hemen görüşmek mecburiyetinde bulunduğunu söylüyor ve alelâcele buldurulmaklığımı rica ediyor. Nazik şivesinden ve o esnada gözüne ilişen yakasında takılı pırlanta göğüs iğnesinin şeklinden muhatabının saray kadınlarından olduğunu anlıyan Hafız Âşir; pek haklı olarak kapıldığı itimatsızlıkla; beni tanımadığını ileri sürüyor ve sözü kısa kesiyor.

Baştan savulmak istenildiğini derhal sezen zeki sultan, Hafız Âşirin bulunduğu tel kafesli gişeye dokunuyor ve gülümsiyerek fısıldıyor:

— Beni tanımadığınızı ve kuşkulandığınızı görüyorum Hafız Bey. Haklısınız. Fakat; yabancı değilim, sizlerdenim ben de... Geçirilecek hiç vakit yok. Ankarada büyük alâka uyandıracak fevkalâde mühim bir haber getirdim. Hemen çağırtın kendisini neredeyse...

Hafız Âşirin şüphesini, bu sözler daha ziyade şahlandırıyor. Muhatabını sarayın kadın hafiyelerinden biri sanıyor ve mağazadan kovmaya hazırlanıyor. Tam o esnada; öteden beri bizimle çalışmakta olan Hafız Âşirin biraderi Fahri Bey (2) mağazaya giriyor. Hafız Âşirin tereddüt ve şüphesini gideremediği için üzülen ve titriyen sultanı; benimle gizli münasebeti olduğunu bildiği Fehime Sultan tarafından gönderilmiş bir saray kadını sanıyor. Vaziyeti göz işaretiyle ağabeyisine anlatıyor ve sultanı gişenin gerisindeki aralığa oturtuyor. Maksadını anlayınca da, beni bulmak için sokağa fırlıyor.

Daracık ve karanlık bir aralıkta tam iki buçuk saat oturup beni beklemek zahmetine katlandığını Hafız Âşirden öğrendiğim ve çok da heyecanlı olduğunu gördüğüm sultanla karşılaşınca, özür ve af dilemek üzere yanına sokuldum. Fakat; söz söylememe meydan vermedi. Yanındaki iskemleyi telâşla ileri sürerek:

— Daha çok bekilyeceğimi sanıyordum. Pek mühim haberler var anlatacak. Hele oturun şöyle.

Dedi. Kulağıma eğildi. Acı acı soludu ve ancak bana işittirebileceği kadar hafif bir sesle sordu:

---

(1) Hafız Âşir Efendi, Beden Terbiyesi Umum Müdürü Bay Vildan Âşirin pederidir. İstanbulda açılan gizli savaşta eşsiz bir feragat ve fedakârlıkla çalışan ve meçhul kalan kahramanlarından biridir rahmetli...

(2) Fahri Bey halen Ankara Belediyesinde çalışmakta ve gördüğü birbirinden kıymetli hizmetlerini arasıra hatırlayıp oyalanmakla şeref duymaktadır.

— Ankarada milletvekilleri arasında Nazım Bey namında bir zat var mı?..

Cevap vermemi beklemeden de telâşlı bir eda ile ilâve etti:

— Hiç düşünmeyiniz efendim. Var bu namda bir milletvekili. Hem de, bizim Vahideddin Efendimizin kullarından ve Damat Ferit Paşamızın da dostlarından. Bu zatın; Ankarada; Halk İştirakiyun Fırkası adında bir teşkilât meydana getirmek üzere gizli bir teşebbüse giriştiğini, bu sabah ziyaretine gittiğim Sabiha Sultandan öğrendim. Haberdar mısınız bundan?..

— Belki, dedim, grupta buna dair malûmat vardır. Fakat; ben işitmedim böyle bir şey...

— Hiç sanmıyorum grupunuzun böyle bir vâkıadan haberdar olduğunu. Çünkü; teşebbüs yenidir ve çok da gizli tutulmaktadır. Bu zatla Damat Ferit Paşa arasındaki gizli muhabereye, (İlhami Kenan) ve (Saim Nuri) adında iki şahıs delâlet etmektedir. Bunların İnebolu yolu ile Ankara ve İstanbul arasında işleyen birkaç kuryeleri de varmış... Biri müstesna, diğerlerinin kimler olduğu henüz belli değil. Öğrendiğim kuryenin ismi Boyabatlı Şükrü Şakirdir. Millîci kisvesine bürünen bu hain adam; bugün yarın, Kilyostan İpsiz Recebin takalarından biriyle İneboluya geçecek ve halen Ankarada bulunan milletvekili Nazım Beye dört bin beş yüz lira götürecek. Bu para; teşebbüsü desteklemek için saraydan gönderiliyor. Beheri yüzer liralık olmak üzere kırk beş adet yüzer liralık banknotla, şifre ile yazılmış bir mektubu, dün akşam Ferit Paşa teslim etmiştir bu adama.

Milletvekili Nazım Beyin, Ankarada bulunan Sovyet memurlarından bazıları ile şahsan olduğu gibi, bahsettiğim kuryelerin delâleti ile hem Damad Ferid Paşa ve hem de işgalci devletlerden birine mensup binbaşı Henri ile de bilvasıta temasları varmış Kurye Şükrü Şakir; Saray kilercilerinden ve her haline emniyet edilenlerden birinin amcazadesi imiş. Bu hainin bir fotografını elde edip Zekâi ile göndereceğim size. Belki buna başka şeyler de katmam ve sizleri bir sürpriz karşısında bırakmam da ihtimal dahilindedir. Şunu da ilâve edeyim ki; bizim baba Vahdettin ile Damad Ferid mel'unu, Halk İştirakiyun Partisinin teşkili teşebbüsünü büyük bir sevinçle karşılamakta ve Mustafa Kemal Paşaya karşı yapacağı muhalefetin pek çabuk tevessü ile Ankaradakileri çok müşkül vaziyetlere düşüreceğini ummaktalarmış... Hadi hayırlısı, sizi daha fazla meşgul etmiyeyim. Hiç şüphesiz ki işleriniz çoktur..

Verdiği bu çok mühim haberle beni bir hayli düşündüren ve konuşulanları işiterek bayanın kim olduğunu öğrenen hâfız Âşir ve biraderi Fahri Beyleri de; yaptığı bu fedakârlıkla; hayrete düşüren Fehime Sultan; bir hafta sonra, günü belli olan buluşmalarımızdan birinde, vâdettiği sürprizi yapmıştı. Boyâbadlı Şükrü Şâkirin bir fotografı ile, Nazım Bey ve Saray arasında kullanılan iki şifrenin kopyelerini ve yine Nazım Beyin; Damad Ferid Paşa vasıtasile binbaşı Mister Henri'ye; Ankaradaki umumî vaziyete ve Mustafa Kemal Paşanın bazı tasavvur ve teşebbüslerine dair; gönderdiği mektuplardan ikisinin asıllarını, Aziz Hüdai ile benim önümüze sıralayıp sermiş. ve ikimizi de sevinç delisi haline getirmişti.

Şu münasebetle ismini rahmetle anmayı vazife edindiğim Fehime Sultanın hizmeti arzettiğimden ibaret değildi. Sayısız ve hepsi de birbirinden çok kıymetli olan hizmetleri arasında, millî kuvvetlerimize mağlûp olarak Yunan ordusu karargâhına iltica eden Çerkes Edhem ve kardeşleri ile bir anlaşma yapmak ve Edhemi millî kuvvetlerimize tekrar saldırtmak hususundaki Vahdettin ve Damad Feridin tasavvurlarını ve has hademe müdürü Kaymakam Zeki ile Gönenli Çerkes Bekir Sıdkının bu hususu temin için vazifelendirilerek Bursa yolu ile Çerkes Edheme yollandıklarını da yine Fehime Sultandan öğrenmiştik.

Yukarıda bahsi geçen milletvekili Nazım Beyin, gizli kuryeler vasıtasile temaslarda bulunduğu işgal kuvvetleri elemanlarından binbaşı Henri'nin, Mister Biland adını takınarak ya tüccar, yahud da bir gazete muhabiri sıfatile, Anadoluda bir seyahat yapmak için hazırlanmakta olduğunu ve bu hususta Damad Ferid Paşa ile de temaslarda bulunduğunu ve biraz zaman sonra da; Sırbistan ordusu erkânıharb binbaşılarından olan ve işgal günlerinde herhangi bir vazife ile İstanbulda bulunan Tito (1) nun da; adını ve hüviyetini değiştirerek Anadoluya geçtiğini yine Fehime Sultandan haber almıştık.

(Devamı var)

---

(1) Bu zat; bugünün maruf şahsiyetlerinden Mareşal Titodur ki; Anadoluda, Sinan Tekelioğlu tarafından tutulmuştu.

Mahmut Celâleddin Paşa

(Baş tarafı 585 inci sahifede)

yapılan ameliyata rağmen kurtarmak kabil olamadı. 20 Ekim 1899 tarihinde 59 yaşında olduğu halde Nişantaşındaki konağında vefat etmiştir.

Mahmud Celâleddin Faşa Sultan Abdülâziz devrinde mühim mevkilēr işgal etmiştir. Pederim, Reşid, Âlî ve Fuad Paşaların tesis eyledikleri Mektebi Siyasinin mensuplarındandır. Bu sebeple, Sultan Abdülâzizin kendisine gösterdiği teveccüh ve iltifata rağmen sarayla münasebeti resmî olmuş ve merasimlerde bulunmak gibi protokol hududlarını tecavüz etmemiştir. Mahmud Celâleddin Paşa İmparatorluk rejimine ve saltanata taraftar olmakla beraber devletin meşrutiyetle idaresini isteyen bir devlet adamıdır. Mir'atı hakikat eserinde bunu her vesile ile izhar etmektedir. İkinci Sultan Abdülhamid tahta çıktıktan sonra Mahmud Celâleddin Paşa muhtelif nezaretler işgal etmiştir. Fakat bu devirde Reşid, Âli ve Fuad Paşalar zamanının aksine olarak devlet idaresi yavaş yavaş saraya intikal etmişti. Bunda Mahmud Celâleddin Paşa siyasî tarihinde şikâyetçi olup tevlid ettiği vahim neticeler yazılı bulunmaktadır. Sultan Abdülhamid ile şahsî temas ve münasebeti vazifesi dolayısiyle daha sık ve yakındır. Fakat hiç bir zaman emniyete mazhar olamamıştır ve bunu muhtelif vesilelerle anlatmıştır.

Eserleri:

Mir'atı hakikat - Siyasî Tarih -	3 cild
Girid Tarihi	1 cild
Şiir ve Şarkıları	2 cild

Mahmud Celâleddin Paşanın Sarayla münasebetleri:

Abdülhamit Hakkında

(Baş tarafı 593 üncü sahifede)

mağa imkân yoktur. Yalnız şunu söyliyebilirim ki Mekkeye vasıl olduktan sonra tebrik etmeğe gelen kabile mümessillerinin akını haftalarca sürmüştü.

Mekkeye geldiğimizin üçüncü günü babam, benim o sırada Taif'de bulunan sabık Mekke Emîri Şerif Ali bin Abdullaha Mekkeye kadar refakat etmek için oraya gitmemi emretmişti.

Yanımda amcam Şerif Cemilin oğlu ile iki amcazadem daha olduğu halde Taif'e hareket ettik. Oraya varıp elbiselerimizi değiştirdikten biraz sonra sabık Emîr, bizi yanına çağırttı; gittik. Bizi köşkünün harem kısmında kabul etti. Onu hürmetle selâmlayıp elini öptük... Sonra bana dönerek babamı sordu. Buna karşılık:

— Çok iyidir. Mekkeye kadar size refakat etmek için beni yolladı.

Dedim.

— Yarın inşaallah gideriz.

Dedi ve benimle yalnız kalmak için amcazadelerime işaret etti. Başbaşa kalınca, âkibetin ne olacağı hakkında bana bir çok sualler sordu, nihayet:

— Abdullah! dedi. Benim İstanbula gönderilmeme ve orada İttihad ve Terakki adamlarının nazırlara yaptıkları müstebidane hareketlerin aynını bana tatbik etmelerine muvafakat ediyor musun?

Ona şu karşılığı verdim:

— Allahın izniyle böyle bir şey olmıyacaktır. Bununla beraber iş, sizin arzunuza bağlıdır, Amcazadeniz (babam) ile anlaşıp burada otorabilirsiniz. Ayrılmak isterseniz Mısıra gidin.. İstanbula, kat'î teminat almadan gitmeyin

— Bunu bana tekeffül eder misin, yoksa büyük amcanın eza ve cefa çekmesine razı mısın?

— Hâşâ! dedim. Allahın huzurunda sana söz veriyorum ki istekleriniz gerçekleşinceye kadar sizinle beraberim.

Gözleri yaşarmıştı. .

— Bu, bana kâfidir.. diyerek beni öptü.

(Sonu var)

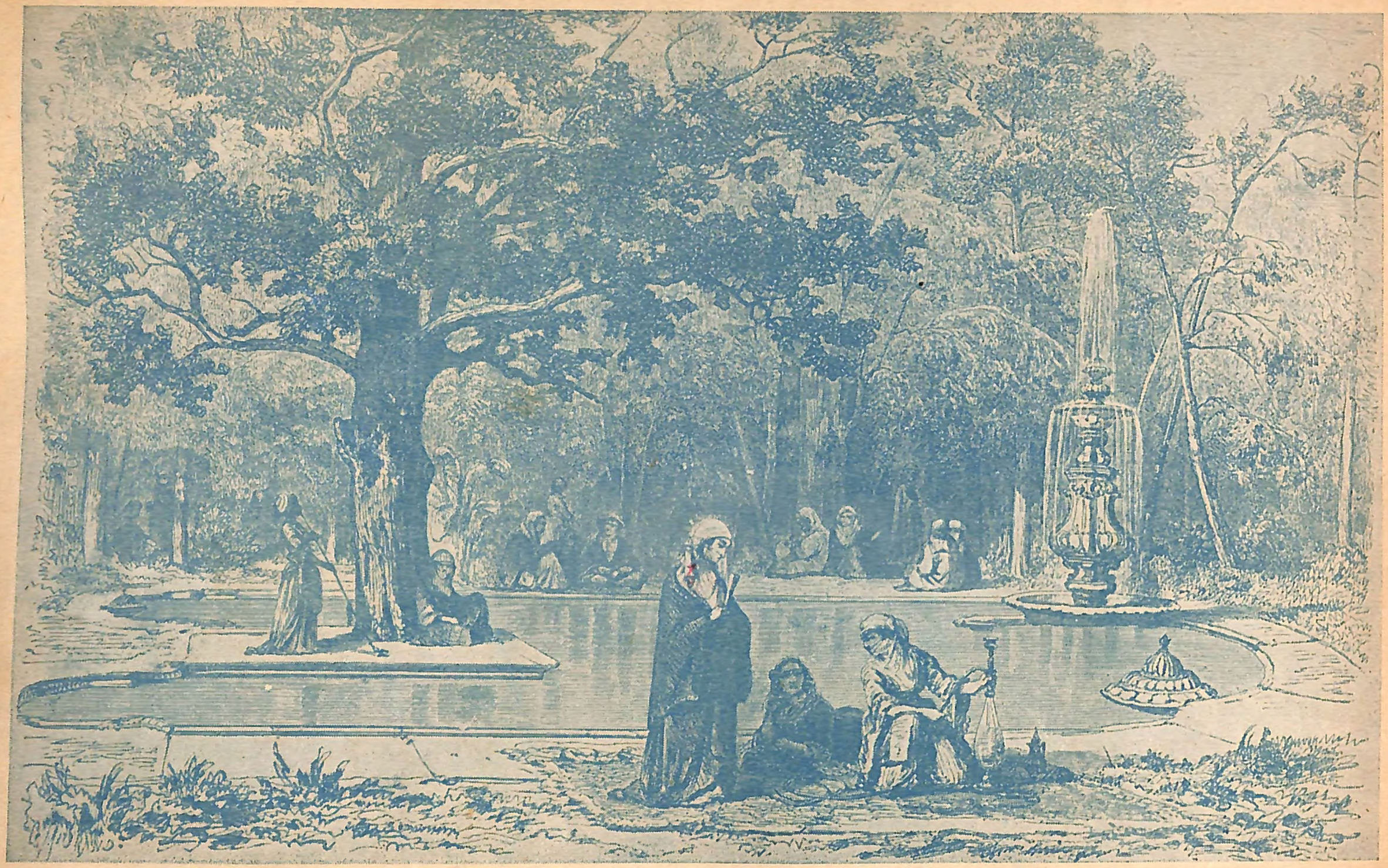

İhlamur Kasrı Bahçesinde Saray Kadınları... (Karl Girardet'in tablosu)

Fiyatı 50 kuruş